

SELÁF LEVENTE

Nagy Sándor és a trójaiak a burgundi irodalomban

Nagy Sándornak

1. A burgundi hercegség mint önálló hatalmi tényező története a 15. századra korlátozódik, ekkor viszont egész Európa diplomáciájában fontos szerepet játszott. Burgundia hercegség volt már több évszázada, de 1361-ben, Philippe de Rouvre halálával az első hercegi ház megszűnt, és a hercegség visszaszármazott a királyi koronára. A Valois-ház négy királyi hercege közül Fülöp kapja meg két évvel később apjától, II. Jánostól. Az első két herceg, Merész Fülöp és Félelemnélküli János uralkodását figyelve nem igazán lehet önálló burgundi politikáról beszélni. Merész Fülöp V. Károly francia király öccse, fia pedig VI. Károly unokaöccse, s figyelemüket elsősorban a francia trón öröklése körül zajló harc köti le. Félelemnélküli János 1404-ben lett herceg, s 1419-ben történt meggyilkolásáig a király és a trónörökös ellenében remélte a trónt megszerezni, az angolokkal többnyire szövetségben. Utóda, Jó Fülöp uralkodásának első évei a bosszúállás jegyében teltek. Végül két komoly változás tette egyértelművé, hogy a burgundi hercegnek nem a francia koronára kell aspirálnia: egyrészt a királyi hatalom stabilizálódása VII. Károly 1422-es trónra kerülésének és az angolokkal szembeni francia területi nyereségeknek köszönhetően (melynek végpontja VII. Károly megkoronázása Reimsben 1429-ben), másrészt a burgundi hercegség kiterjesztése vásárlás, öröklés és háborúk útján.

Nem lehet pontosan meghatározni, hogy mikortól vált Fülöp politikájának elsődleges céljává az egységes állam összekovácsolása, de például az Aranygyapjas-rend létrehozása 1430-ban már egyértelműen ennek jegyében történt. Ekkor Fülöp birodalma egyes tartományai révén már nem csak a francia királyság alá, hanem a német-római császárság hűbéri rendszerébe is tartozott. Több tárgyalássorozatot igyekezett örökletes királyság rangjára emeltetni a birodalomhoz tartozó birtokainak együttesét, és komoly ideológiai háttér támasztotta alá az önállósodási törekvéseket.¹ A könyvtár létrehozása is a politikai ideológia egyik eleme: részben művészeti pártolás, részben a kor királytűkei által az uralkodótól elvárt műveltségi szintnek való megfelelés bizonyítása. A könyvek gyűjtése régi hagyomány volt a Valois-családban.² Jó Fülöp és később fia számára több kötetet szereztek be, de ennél is fontosabb, hogy sok önálló mű készült közvetlenül az ő megrendelésükre vagy nekik ajánlva.³ Nincs közvetlen nyoma az oklevelekben, hogy hivatalos másolóműhely működött volna a szolgálatukban, de elsősorban számukra dolgozott több termékeny író-másoló, mint például Jean Wauquelin és David Aubert, akik több ezer foliónyi művet szignáltak.

¹ A burgundi kancellária okleveleiben egy időben „Isten kegyelméből uralkodó” burgundi hercegnek titulálták Jó Fülöpöt, és ugyanezzel a formulával találkozunk több olyan irodalmi mű kéziratának előszavában is, melyet a burgundi hercegi könyvtár számára másoltak.

² Már II. Jánosnak is komoly könyvtára volt, s ez fia, V. Károly szerzeményeivel növekedett mintegy 1200 kötetet tartalmazóra. Az ő halála után gyorsan szétszóródott, elsősorban a királyi hercegek kezébe kerültek a kötetek. Merész Fülöp könyvtárát a halálakor, 1404-ben készült inventáriumból ismerjük, s ebben is több olyan kötet szerepel, mely a francia királyi gyűjteményből származik. Félelemnélküli Jánosnak nem voltak ilyen ambíciói, a könyvtár igazi gyarapítása Jó Fülöp idején indult meg újra.

³ Lásd Doutrepont, Georges: *La littérature française à la cour des ducs de Bourgogne*. Paris, Champion, 1909.; Idem: *Les Mises en prose des Épopées et des Romans chevaleresques du XIVe au XVIe siècle*. Bruxelles, 1939. (a továbbiakban: Doutrepont)

2. A kor udvari irodalma szinte teljes egészében ideologizált, és ha valamelyik műben a megrendelő feltűnik, a képviselt dinasztikus ideológiához való legszigorúbb igazodást várják el az írótól. S az író szinte mindig alkalmazkodik. A kor irodalma javarészt amúgy is „alkalmi irodalom”; vagy megrendelésre készül egy mű, vagy valamilyen esemény ihleti. A történetírás pedig, mely mindenképp dinasztiához, politikai meggyőződéshez kötődik, mint tudjuk, mindig is a leginkább ideologizált fikciós műfaja volt az irodalomnak. A történet, történelem fogalmai a 15. században mást takartak, mint manapság, s a reneszánsz korában kifejlődő történeti kritikai érzék ekkor még alig van jelen. Az *histoire* – történet – a későközépkorban a narratív irodalmi műveknek egészen széles spektrumát jelentette.⁴ A minket érdeklő szövegek szintén a történeti irodalom keretein belül mozogtak. Azoknak a nagy prózaregényeknek a címe, melyeket a 15. században kompiláltak, mindig valamilyen *histoire*, történet.⁵ Alapanyagul, forrásul a korábbi regény és geszta-irodalom ugyanúgy szolgálhatott, mint a csak saját korszakukra elég megbízható információkat adó világkrónikák. Ahogyan Ruth Morse írja, az udvari krónikák valóságtartalma kétségtelenül magasabb volt, mint egy történeti regényé, de nem volt éles határvonal az alkotás területei közt, és stilisztikai szempontok alapján sem lehet osztályozni a műveket.⁶ A 14. századi történetírás területe a narratív elbeszélés és a tények rögzítése az emlékezet számára.⁷ A 15. században annyiban változik a kép, hogy újra felfedezik Cicerót, és a történetíró egyben rétor is lesz. A jó stílus ugyanolyan követelmény, mint a dolgok pontos előadása. Ezt látjuk, amikor Georges Chastelain-t mint „*excellent orateur*”-t dicsőítik (pl. Olivier de la Marche), vagy amikor Cur-tius Rufust és Jusztinoszt azért választja forrásul Vasque de Lucène, mert a stílus kiváló mesterei, s így hitelesebbek, mint a vetélytárs történetírók.

A genealogikus történetírás az alapvető forma, s ha egy hős életéről írnak, akkor a mű a *gens* kezdőpontján álló mitikus ős életrajza. A lovagi eposzok, *chanson de geste*-ek ciklusokba szerveződtek, és a nemzetség alapítója után a következő mű annak valamelyik unokaöccsét, őst, leszármazottját tette főszereplővé. A 12-13. század ős-hőseit a Karoling-korból választotta. Franciaországban különös jelentősége volt a karoling leszármazásnak. Amikor a Capet-tingek kerültek hatalomra a 10. század végén, a történetíróknak nem kevés gondot okozott, hogyan biztosítsák a legitimitást az egyenes ági leszármazással. Gyakran csak egyszerű királylistákat adtak az uralkodás sorrendjében, de ez az öröklés jogát nem igazolta.⁸ A kor francia nemesi nemzetségeinek az egyre erősödő királyi hatalommal szembeni ellenállása megmutatkozott úgy is, hogy a *chanson de geste*-ek hősei a karoling királyok ellenfelei lettek, s egyben a feudális „részállam”, grófság, hercegség megteremtői. A függetlenségüket védő nemesek rájuk hivatkoztak a hatalmi harcokban. V. Balduin, Hainaut grófja (1172-1192) például, aki Kopasz Károly leányági leszármazottja és Fülöp Ágost francia király sógora, ennek jegyében készíttetett egy luxuskéziratot a *Historia Karoli Magni*-ből. E században a francia királyokat Nagy Károly leszármazottaiként kezdték dicsőíteni.⁹ 1223-ban VIII. Lajos trónra kerülése – akinek anyja, Erzsébet igazoltan egyenes ági karoling felmenővel rendelkezett – teljes, biztonságos, új legitimitást adott a Capet-ting-dinasztiának. A történetírók ezt mint visszatérést értelmezték a karoling gyökerekhez, s így megszakítás nélkülinek tarthatták a dinasztia folytonosságát.¹⁰ A királyok számára egyébként elsődlegesen a királyi

⁴ Morse, Ruth: Historical Fiction in fifteenth century Burgundy. The Modern Language Review, 75. 1980. 48-64., 51. (a továbbiakban: Morse)

⁵ Az ilyen témájú könyveket a középkori könyvtárakban a történelemkönyvek közé helyezték.

⁶ Morse 48.

⁷ Ahogyan a költészet a nyelv emlékezte.

⁸ Capet Hugó trónra kerülését például két, a 11. század második felében készült genealógia elmagyarázza és jelzi a dinasztiaváltást, de a királyok sorába illesztve őt nemzetségéről, felmenőiről nem szól egy szót sem. Lásd Guénée, Bernard: Histoire et culture historique dans la France médiévale. Paris, 1980. 344-345.

⁹ Jellemző, hogy Fülöp Ágost egyik, házasságon kívül született gyermekének a Charlot nevet adja.

¹⁰ A karoling dinasztiát pedig minden fennakadás nélkül vonták leszármazási kapcsolatba a merovinggal.

mivolt és a dicső királyi ősök voltak mérvadóak, nem a vér szerinti credet, de az esetleges trónkövetelés motivációja, indoka leggyakrabban a közvetlenebb leszármazás.

Noha a burgundi hercegek a Valois-családból származtak, a független hercegi hatalom kiépítésekor olyan genealogikus históriák lettek fontosak, melyek hősei a francia királyi hatalommal álltak szemben. Igaz, hogy Jó Fülöp a krónikások tanúsága szerint mindvégig büszke volt Valois származására.¹¹ De az is igaz, hogy a történetírói ideológia sok esetben, főképp a fikciós történetekben, melyek szabadabbak voltak, más családtörténeti szálakat font; ezek az értelmezés nyíltsága miatt többet és máshogy mondhattak, mint a korabeli cseményeket rögzítő krónikák, és ideologizáltságuk még erősebb. A kapeting franciákkal szembeni érvként szerepelt a burgundi grófi dinasztia egyenes ági leszármazása Nagy Károlytól, amit Jó Fülöp saját családjára is átszármaztatott. A francia királysággal szemben a burgundi ősiség mellett érvként szolgált a vidék korábbi krisztianizációja is: hitében is több, jelesebb a burgundi gróf, hiszen hosszabb ideje keresztények alattvalói.¹²

A burgundi hercegi könyvtár gyűjtötte azokat a lovagi eposzokat, melyek témája a francia királlyal szembeni ellenállás volt vagy a herceg államainak és őseinek dicső múltja. Ezeket másolták és legtöbbször átírták, egyrészt prózába, másrészt olyan ideológia szerint, mely a legjobban megfelelt a burgundi dinasztikus és hódító érdekeknek. Yvon Lacaze egy alapvető cikkében, melyben nem állítja, hogy teljes listát ad, rengeteg példát tárt fel arra vonatkozóan, hogy „mindegyik ’eposzfordító’ részt vett, a hercegi tanácsosokkal és követekkel azonos szinten, abban a széleskörű propagandában, melyet a burgundi állam heterogencitársából fakadó törekénységre tett szükségessé.”¹³

Girart de Roussillon több szempontból is fontos példakép volt. Ahogy ő szakított a párizsi hatalmi központtal (Martell Károlyval), és Lothár mellett kötelezte el magát, úgy Jó Fülöp is inkább a császárságra irányította figyelmét a francia állam ügyei helyett 1430 után. 846-ban részt vett a Rómát ostromló szaracénok ellen viselt hadjáratban, ami a kereszties hadjárat tervét élete végéig dédelgető burgundi herceg szemében komoly érdem volt. A *Cligès*, a *Belle Hélène de Constantinople*, a *Blancandin et l'Orgueilleuse d'Amour* és a *Gui de Warwick* olyan harcokat mutatnak be, melyeket Fülöp valamelyik földije vívott a hitetlenek ellen. A pogányok ellen harcoló ősök sorába tartozott Baudouin de Flandre, az első jeruzsálemi keresztény király. A tartalmi változtatás az átírt regényekben gyakran a kereszties hadjárat témája, esetleg annak kibővítése. Emellett pedig minden lehetséges esetben utalnak Észak-Franciaországra, egy-egy helynévvel, a cselekmény áthelyezésével. Így a *Gérard de Nevers* prózaváltozatába beillesztettek egy olyan epizódot, mely az Ardenneknben játszódik, s az eredetiben nyoma sem volt.¹⁴

Egy független burgundi királyság jogi előzménye Brabant hercegsége lehetett, vagy Frízföld ókori királysága. Jó Fülöp Brabant hercegeként más genealogikus históriákat is örökölt. A brabanti grófok, majd hercegek szintén Nagy Károlyra vezették vissza a családfájukat. Két brabanti hercegség létezett a korai középkorban, az egyik Gondebaud uralkodása alatt az 5., a másik a 9. században, a Nagy Károly utódaival szemben álló eposzhős, Girart de Vienne, majd Boson (879-887) vezetésével. Boson testvére, Igazságosztó Richárd a her-

¹¹ Elsősorban Georges Chastelain krónikáiból rajzolódik ki ez a kép.

¹² Jacques de Guise már Szent Péter tanítványaival hirdetterti az ígét Belgiumban.

¹³ Lacaze, Yvon: Le rôle des traditions dans la genèse d'un sentiment national au XVe siècle. Bibliothèque de l'École des Chartes, 129. 1971. 303-385., 304-305. (a továbbiakban: Lacaze) Az ideologizált, genealogikus irodalom logikáját Lacaze nyomán mutatom be, az ő néhány példáját idézve (néhol kiigazítva), egy-két példával bővítve felsorolását. A példák elsősorban eposzok, de az idézett mondatot Lacaze elmondhatta volna a regények átírásai kapcsán is, ahogy azt Danielle Quéruel is megjegyzi: Quéruel, Danielle: Des mises en prose aux romans de chevalerie dans les collections bourguignonnes. In: Rhétorique et mise en prose au XVe siècle. Actes du IVe Colloque International sur le Moyen Français. Milan, 1991. vol. II. 173-193., 192. (a továbbiakban: Quéruel)

¹⁴ Quéruel 177-179.

cegség igazi megalapítója, s az ő fia a francia királyi trónra is került. A családról szóló epikus ciklus több kötete is bekerült a hercegi könyvtárba. Frízföldön két ős-hősről szoltak eposzok. Az egyik Rambaux de Frise, akinek gesztája biztosan megvolt, ha nem is Jó Fülöp saját könyvtárában, de a környezetében, a másik pedig az a Gondebaud, aki a talán David Aubert által kompilált *Croniques et conquestes de Charlemaine*-ben Burgundia királyaként szerepel. A regényben mindketten harcolnak a roncesvaux-i csatában a pogányok ellen, jóllehet Rambaux alakjának történeti előképe az 5. században élt, és még igencsak pogány volt. Több más lázadóról szóló eposz is szerepelt a hercegi könyvtárban. A burgundi hercegi családból még Boson fia, Auberi le Bourgignon, aztán Ogier le Danois, Huon de Boudcaux, Renaut de Montauban eposzai.¹⁵

3. A francia (és burgundi) királyi származást eddig csak a karoling, illetve meroving időkig vezettük vissza. De mint tudjuk, a francia királyság eredetét a 15. század legvégéig az égő Trójából menekülő priamidáktól vezették le.¹⁶ A legenda nyilvánvalóan a rómaiak trójai eredetét vette alapul, és ahhoz hasonlóan illusztris ősokeket próbált biztosítani a frank-francia uralkodóknak. Ahogy Robert Bossuat írja, a trójai eredet legendáját kezdetben talán csakis pedáns klerikusok terjesztették műveltségük fitogtatására, de a 15. századra hivatalos igazsággá és az országok közötti ideológiai csatározások alapelemévé vált.¹⁷

A trójai eredet a burgundi történetíróknál is felmerül.¹⁸ A franciák eredetmondáját kétkedés nélkül elfogadják, s ez nem csupán Valois-örökség, hisz már a korábbi észak-franciaországi történetírók is így tesznek, például Jacques de Guise.¹⁹ Ő az Úr megtestesülése előtti 1184. évre teszi Trója bevételét, ami után Bavo, Priamosz nőági unokatestvére a túlélő trójaiak egy részével hajóra száll, elmegy Mauritániába, körülhajózza Héraklész oszlopaikat, majd Albion szigetére ér. Nem időzik ott sokat, a kontinensre visszatérve a Rajna torkolatvidékénél állapodik meg. Országot alapít Bél templománál, létrehoz 60 hercegséget és grófságot. A főváros Bél hegyén épül, ezért lesz Belis a neve, ebből alakult ki Belgis, s ott lakó utódai a belgák.²⁰ A frankok trójai származásának kodifikált legendáját Jacques de Guise pontosan követi, ezt egy bizonyos Siegbertustól veszi át.²¹

¹⁵ Lacaze a lázadás „burgundo-provanszál” hagyományáról beszél.

¹⁶ Lásd például: Krynen, Jacques: *Ideal du prince et pouvoir royal en France à la fin du moyen âge* (1380-1440). Paris, Picard, é. n. 246. Ez az eredetmonda a 7. században, a Pseudo-Fredegár-féle krónikában tűnik fel. A 9. században Hinkmár, Aimon de Fleury hivatkozik rá, később Geoffrey of Monmouth, Wace, és az első nagy középkori Trója-regényt író Benoît de Saint-Maure. A hivatalos krónikákba a 13. században került be.

¹⁷ Lásd Bossuat, Robert: *Les origines troyennes: leur rôle dans la littérature historique au XVe siècle*. Annales de Normandie, 8. 1958. 187-197., 192. A franciák az angolokkal szemben erre hivatkoztak, amikor Bretagne és Aquitánia birtoklási jogát kellett eldönteni. Az angolok számára Bretagne és Engleterre azonosítása, valamint a hódító jogára való hivatkozás jelentette a két legfontosabb érvet. De náluk is felbukkan a trójai származás legendája, az ő dinasztia-alapító, országfoglaló ősök Brutus lett volna. Ez érdekes módon a 15. század ideológiai harcaiban inkább a franciák kezében érv, mert aztán már a trójai nemzetségek rangjáról, a királyi leszármazás fokairól lehetett vitázni, s ráadásul így mindenki megkapta a saját országát, kiderült, hogy az angoloknak semmi keresnivalójuk francia földön. Lásd ehhez Le débat des hérauts d'armes de France et d'Angleterre, suivi de The Debate between the harolds of England and France. John Coke (Ed.) Édition commencée par Léopold Pannier et achevée par M. Paul Meyer. Paris, Librairie Firmin Didot.

¹⁸ Lásd Bayot, Alphons: *La Légende de Troie à la cour de Bourgogne*. Bruges, 1908.

¹⁹ Nála viszont megjelenik már Trója elpusztításakor a független hainaut-i dinasztiaalapító. Jacques de Guise krónikáját, melyet Bajor Albert hollandi és hainaut-i herceg megrendelésére készített, Jó Fülöp Jean Wauquelin-nel fordíttatta le franciára.

²⁰ Fortia d'Urban, le marquis de: *Table chronologique des Annales du Hainaut*. Paris, a szerző kiadása, 1838. 2-8.

²¹ Guise, Jacques de: *Histoire de Hainaut*. Paris, 1826. Fortia d'Urban (Ed.) 6. kötet 34-38. Érdekes még az az epizód, melyben kiűzik a városból a Tróját eláruló Anchises és Aeneas rokonait. Nem tud-

4. A burgundi irodalomban feltűnik néhány olyan történeti alak is, akik nem igazán kapcsolódnak a burgundi dinasztiához, melynek megrendelésére készült a róluk szóló mű. Közük az antikvitás hősei, hőrszai: a legtöbbször Héraklész, Jázon, Hektór, Nagy Sándor és Julius Caesar. Az ok többféle lehet, de a legfontosabb a példaadás: ezek a legkiválóbb hősök a kor történeti műveiben, eszményi lovagok, akik példát mutathatnak a 15. századi nemescsúznak, esetleg a két nagy burgundi hercegnek. Merész Károly fantáziáját különben is az ókori hősök izgatták: az Aranygyapjas-rend 1469-es gyűlésén a tróntermet Nagy Sándor, Hannibál és más ókoriak életéből vett jelenetek díszítették.²² Jean Molinet tanúsága szerint szexuális absztinenciáját, de legalábbis mértéktartását az ókori történetek tanulmányozása indukálta: „revolvant en son ymaginative plusieurs volumes des anciens hystoriographes dont il avoit imprimé les lectures en sa memoire, voyans beaucoup de puissans règnez tresbuchiez avec les regnans en miserable ruine, tous enervéz de royal majesté par amplexer les plaisans et folz delices du féminin sexe (...) abrenoncja à toute volupté charnelle.”²³ A kortársak szerint is e hősök vonzották: „Ne prenoit plaisir qu'en histoires romaines et es faictz de Jule Cesar, de Pompée, de Hannibal, d'Alexandre le Grand, et de telz aultres grandz et haultz hommes, lesquelz il vouloit ensuyvre et contrefaire.”²⁴ Állítólag fiatal korában Gauvain és Lancelot tetteit olvasta nagy odaadással, az ókori hősök később lettek fontosak számára.²⁵

Nagy Sándor a legfontosabb e hősök közül.²⁶ Ezt jelzi a Nagy Sándor-regényt tartalmazó kéziratok nagy száma a hercegi könyvtárban, Alexandre de Paris regényéből több, a *Voeux du Paon*-ból 4 kézirat, két másik folytatásból, a *Restor du Paon*-ból és a *Parfait*-ből egy-egy példány.²⁷ Három korabeli prózaregény főhőse ő, és több más műben is említik példaképként. Többen emlékeztetnek arra,²⁸ hogy Károly és Yorki Margit menyegzőjékor Bruges utcáit allegorikus falikárpitokkal és festményekkel díszítették; az első azt mutatta be, hogyan adta Isten társul Ádámnak Évát, a második pedig azt, hogyan adták Kleopátrát feleségül Nagy Sándorhoz.²⁹ Lorenzo Medici mondta Merész Károlyról: „Cacciato in fantasia d'essere un altro Alessandro.”³⁰

Az említések többségében nem Nagy Sándor az egyetlen hős, akivel összevetik a burgundi herceget, de erre is van példa. Ha Jó Fülöp mintájaként szerepel, nagylelkűségét hangsúlyozzák, ha Merész Károlyval vetik össze, katonai erényeit. Cary szerint Jó Fülöp Nagy Sándorban modellt keresett a maga számára.³¹ De arról, hogy miért Nagy Sándorban,

am ellenőrizni, de talán a franciák, esetleg az angolok mitikus ősei is az elűzöttek között lehettek. (a továbbiakban: Guise)

²² Guise 33.

²³ Idézi Lemaire, Jacques: *Les visions de la vie de cour dans la littérature française de la fin du Moyen Âge*. Bruxelles – Paris, 1994. 204.: „képzeletében visszaforgatva az ókori historiográfusok több könyvét, melyek olvasmányait emlékeztetébe véste, látva sok hatalmas királyság és uralkodók nyomorúságos bukását, akik mind meggyengültek királyi méltóságukban a női nem kívánság és örült gyönyöreiben való elmerülés mián [...], lemondott minden testi szenvedélyről.” (a továbbiakban: Lemaire)

²⁴ Lemaire 39. Nicolas Volcy nyomán. „Nem okozott neki élvezetet más, csak a rómaiak történetei és Julius Caesar, Pompeius, Hannibál és Nagy Sándor és más nagyok tette[inek olvasása], amelyeket követni akart és utánozni.”

²⁵ Huizinga, Johan: *A középkor alkonya*. Budapest, 1979. 69.

²⁶ Lehet, hogy Nagy Sándor szintén „ad usum delphini” került be a hősök sorába, mint (Makedóniai) Fülöp fia, s így szolgált példaképül, a két apa névazonosságának is köszönhetően.

²⁷ Doutrepont 224–225.

²⁸ Így Cary, de ő, nem tudni miért, ezt is Jó Fülöphöz köti.

²⁹ *Splendeurs de la cour de Bourgogne. Récits et chroniques*. Réd. Danielle Régnier-Bohler. Paris, Robert Laffont, 1995. 1068. (a továbbiakban: Splendeurs)

³⁰ Gallet-Guerné, Danielle: *Vasque de Lucène et la Cyropédie à la cour de Bourgogne (1470)*. Le traité de Xenophon mis en français d'après la version latine du Pogge. Genf, Droz, 1974. 53.

³¹ Cary, George: *The Medieval Alexander*. Cambridge U. P., 1956. 228. (a továbbiakban: Cary)

egy szót sem ejt, ahogyan Georges Doutrepont és Olivier Collet is adósak maradnak az indoklással. Pedig a modell egyáltalán nem volt alternatívák nélküli. A 15. században már kialakult a kilenc kiváló toposza, s a herceg választhatott volna közülük valaki mást is. Például olyasvalakit, aki nem viselt királyi rangot. De nem tette, vagy legalábbis Nagy Sándornak mint példaképnek is szerep jutott. Pedig Nagy Sándor még csak keresztény sem volt (bármennyire is igyekezett ezt a látszatot kelteni néhány életrajzírója), és talán a legellentmondásosabb személyiség a kor hősei és lovagi példaképei között: makedón, a görögök élén harcol, példaképei Akhilleusz és Héraklész, a trójaiak esküdt ellenségei. Egy Valois herceg, aki a trójaiak utódjának tartotta magát, s a franciákat a trójaiak leszármazottjának, hogyan egyeztetette össze a két hősi példaképet – Hektórt, a nemes trójait, akit csak csellel és alattomban volt képes megölni Akhilleusz, s aki a francia uralkodók legkedveltebb és legtöbbet ábrázolt és szerepeltetett példaképe volt Nagy Károly mellett – és Nagy Sándort, a világhódítót? S vajon mennyire volt fontos Nagy Sándor személye Jó Fülöpnek, majd Merész Károlynak, s mennyire az udvar többi tagjának, Burgundiának? Jean Wauquelin Jacques de Guise fordításának prólogusában például azzal indokolja munkáját, hogy be akarja vele bizonyítani, „comment est descendus mondit tres-redoubté et tres-puissant seigneur de hault noble et excellent sang des Troyens”³². Hektór is szerepel a hősi példaképek közt, de kevesebb alkalommal, mint a francia királyt dicsőítő költeményekben, krónikákban.

Ahhoz, hogy a feltett kérdésekre választ tudjunk adni, s hogy megállapíthassuk, tudatában voltak-e a burgundi ideológusok a példaképválasztás paradoxonának, alaposan meg kell vizsgálnunk Nagy Sándor ábrázolását a kor burgundi irodalmában, elsősorban is két nagy életrajzát. Figyelembe kell vennünk az őt említő művek megírásának időpontját – feltéve, hogy az kideríthető – és a műfajt. Az is vizsgálendő, hogy az adott mű és szerző hogyan viszonyul a trójai mondakörhöz.

5. Nagy Sándor a középkor irodalmában meglehetősen sokat szerepelt. Ellentmondásos személyiségének a bemutatása is elég ellentmondásos.³³ A középkor szinte semmit sem tett hozzá az ókorban kialakult legendaanyaghoz, csak áthangsúlyozta és átértelmezte. A középkori szerzők számára fontos lehetett mint a nagy uralkodó modellje, mint kiváló lovag vagy mint pogány zsarnok, vérengző fenevad. Az első keresztény történetírók, Juszminosz és az ő nyomán dolgozó Orosius teljesen negatív képet festenek róla. Orosius mint kései apologéta azt igyekszik bebizonyítani, hogy Jézus születése előtt sokkal több halál, vadság, veszedelem, zsarnokság sújtotta az emberiséget, mint az ő idejében, a 4. században, a római birodalom felbomlásának idején. Nagy Sándor így nála minden pozitív vonását elveszti, a történetíró csak elvakult gőgjéről és vérszomjáról beszél szuperlatívuszokban, még hódításainak is mértéket szab.³⁴

Nagy Sándor, a világhódító, a bátor katona és jó lovag képe is benne volt az ókori hagyományban. A hellenizmusban több helyen istenítették, s már ekkor példaképiül szolgált. Keleti hódításai s üzentelenül izgatták az írók képzeletét. A nyugati keresztény világ közvetlen ókori forrásai a makedón királyról elég korlátozottak voltak. Ismerték a Julius Valerius római történetíró művéből készült rövid epitomét, Quintus Curtius életrajzát és néhány Arisztotelésznek tulajdonított apokrifet, de Plutarkhosz Nagy Sándor életrajzát csak a 15. század elején fordították le latinra. A legnagyobb karriert az a szöveg futotta be, melyet Pseudo-Kalliszthenész műveként emlegetnek egy 16. századi itáliai humanista nyomán, minthogy az egyik kézirat, nyilván hamisan, azt a Kalliszthenészt jelölte meg szerzőként, akit

³² E. Matthieu nyomán idézi Vanderjagt, Aric Johan: Qui sa vertu anoblit. The Concept of *noblesse* and *chose publique* in Burgundian Political Thought. Groningen, Jean Miélot and Co., é. n., 20. Cary 5-75.

³³ Cary 5-75.

³⁴ Emleget egy Alexandroszt (Alexandrosz Molosszosz), aki Nagy Sándor keleti hadjárata idején Itáliában hódít, így rivalizálva Nagy Sándorral, s akit legyőznek (a pandosiai csatában), majd cladják holtestét. („Alexander autem in Italia adfectans occidentalis imperium aemulans Alexandrum Magnum”). Orosius III/18,3. Történetileg egyébként igazolt a nyugati hódító létezése.

a történeti hagyomány szerint maga Nagy Sándor ölt meg, mert az nem volt hajlandó isteníteni őt. Leó archipresbyter a 9. században ennek alapján írta a *Historia de preliis*, mely sokáig mintául szolgált a középkori feldolgozásokhoz. A francia nyelvű irodalomban a 12. században Alexandre de Paris készítette az első Nagy Sándor-regényt. A 13. században lefordították Leó munkáját franciára, ez lett az első prózaváltozat. Francia földön született Gautier de Châtillon latin eposza, az *Alexandreis*. A Nagy Sándorról kialakuló kép az ókorban és a középkor kezdetén a hódítót állította középpontba. A *Roman d'Alexandre* már az eszményi lovagot is látta benne. Nagy Sándor legendáját a kor francia regényirodalma úgy dolgozta fel, mint az összes többi epikus hőst. Nem elégedtek meg az ő életrajzával, amihez nemigen tettek hozzá semmit, hanem megírták, hogyan állt bosszút haláláért fia, és felvázolták őscienek történetét is, genealogikus sorba illesztve életét. A kifejezetten Nagy Sándornak szentelt műveken kívül persze egybűtt is találkozunk vele, egyrészt a világkrónikákban, melyek első-sorban Jusztinoszt és Orosziust követik, másrészt az exemplumgyűjteményekben, ahol egyes tetteiről szóló anekdoták kaptak helyet. Ezekben a legtöbbször elítélően szólnak róla, de a keresztény moralisták ítéletében a sztoikusokéhoz képest nincs sok újdonság.

Ahogy Georges Cary írja, a későközépkorban ismét a hódító Nagy Sándor lépett színre, lovagi tulajdonságai újból kisebb szerepet kaptak.³⁵ Ez alól csak a burgundi udvar irodalma volt kivétel, ahol Nagy Sándor igazán nagy népszerűségnek örvendett, s ahol a 15. században két Nagy Sándor „életrajz” is készült. Az első 1450 táján Jean Wauquelin írta, a másodikat Vasque de Lucène 1468-ban fejezte be.

6. Jean Wauquelin a burgundi udvar egyik legtermékenyebb írója volt. Első munkája Geoffrey of Monmouth *Historia regum Britanniae*-jának fordítása. Elkészítette több regény prózaváltozatát: így a *Belle Hélène de Constantinople*, a *Girart de Roussillon* és a *Manekine*. Lefordította franciára Jacques de Guise *Annales Hannoniae* és Edmond de Dyncer *Chronicon ducum Lotharingiae et Brabantiae* című krónikáját. 1450 körül készítette Aegidius Romanus *De regimine principum* című királytükrének fordítását. A Nagy Sándor-regényt 1448 táján Jean de Bourgogne, Étampes grófja, Jó Fülöp közeli rokona megrendelésére írta, de a kétrészes mű második felének bevezetésében Jó Fülöp neve is feltűnik. Ez nem egyedi jelenség, találkozunk a David Aubert által átírt munkák közt is olyanokkal, melyekben nem a herceg az első (credeti?) megrendelő, de megjelenik az ő neve is, esetleg neki ajánlják a munkát. Az udvar bibliofil főnemesei, a Crô, a Créqui család tagjai, Antoine de Bourgogne szerepelnek a leggyakrabban a megrendelők közt.³⁶

Jean Wauquelin a Nagy Sándor-legendát teljes egészében feldolgozta. Elsődleges forrása a verses *Roman d'Alexandre* volt, melynek szerzőjét nem ismerte. Ezen túl használta ennek folytatásait is, Jean le Nevelon *Vengeance Alixandre*, Jacques de Longuyon *Voeux du Paon* és Jean le Court *Restor du Paon* című regényeit. Emellett a *Historia de preliis* fordítását is sokszor idézi, s használja Vincent de Beauvais *Speculum historiale*-jét, valamint Jacques de Guise krónikáját. Úgy tűnik tehát, megkísérelte a legendaanyag hiánytalan összegyűjtését és szintézisét. A kompiláció hagyományos technikájával és a 15. századi krónikákra jellemző aggályoskodó kritikai érzékkel dolgozik: e művek, ha több ellentétes véleményt találnak a forrásokban, gondosan idézik azokat, és csak utána foglalnak állást, ha egyáltalán állást foglalnak.

A műről kevesen és keveset írtak. Paul Meyer, aki az első összefoglalást készítette Nagy Sándor szerepléséről a középkor francia irodalmában, elég elítélően nyilatkozik róla, az eredetiség teljes hiányát róva fel hibáit. Kritikai kiadása máig sincs, csupán Meyer közölt né-

³⁵ Cary 227. Ennek kapcsán említi meg, hogy volt egy faliszőnyeg sorozata, mely a hős kalandjait ábrázolta.

³⁶ Hogy ez a kettős tekintély pontosan mire utal, egyszerűen csak a kézirat készítésének finanszírozására vagy másra, nem lehet tudni, de nagyon valószínű, hogy az udvar pártharcainak és az egyes megrendelt művek mögött álló ideológiának az együttes vizsgálata érdekes eredményekkel szolgálhatna (például a burgundi hercegtől egyre inkább a francia király mellé pártoló Crô család által rendelt művek ideológiai tartalmát lehetne szemügyre venni).

hány részletet, illetve Jules Gerger de Xivrey egy 1736-os [!] könyvében az indiai expedíció történetét, és néhány éve Olivier Collet fordított mai franciára elég hosszú részeket a regényből.³⁷ Egy 1998-ban megjelent tanulmányról van tudomásom, melyet (főleg) az *Histoire du bon roi d'Alexandre*-nak szenteltek. Szerzője, Catherine Gaulliéc-Bougassas egészen más véleményrel van róla, mint Meyer, s ez nem csak az irodalomtörténeti gondolkodás megváltozásának köszönhető. Gaulliéc-Bougassas elsősorban a *Roman d'Alexandre*-ból eredezteteti Wauquelin történetét, és a besançoni *Faits et Conquestes d'Alexandre*-ral veti össze. Szerinte Wauquelin sikeresen szűrte ki a kétértelműségeket és az ellentmondásokat Alexandre de Paris művéből. Wauquelin célja az, hogy királyként és mitikus felfedezőként is idealizált képet adjon Nagy Sándorról.³⁸ Ez több ponton is érezhető: Nagy Sándor uralkodói tehetségét, politikai érzékét és példászerűségét hangsúlyozza; fényt irányít származására, eloszlatja a gyanút, miszerint Nagy Sándor fattyú lett volna, és Olympias Nectanebus egyiptomi király nemzette volna őt; a szentségtörő gőg megnyilvánulásait eltünteti; katonai kudarcait nem említi; hangsúlyozza áttérését a monoteizmusra. Nectanebus apaságának lehetőségéről azonban, ahogy a folytatásban a szerző is megjegyzi, megfontoltabban nyilatkozik Wauquelin.³⁹ Nagy Sándor születésekor ugyanis még arról ír, hogy néhány rágalmozó be akarta feketíteni az erényes Olümpiaszt mint házasságtörőt, mert Nagy Sándor apjának az egyiptomi Nectanebust tartották, és megjegyzi, hogy az ilyesféle hazugból még ma is sok van, és kár őket hagyni szabadon garázdálkodni.⁴⁰ A történet egy későbbi pontján viszont a meggyilkolt sírja előtt Sándor bocsánatát kéri, és annyit mond: „Se tu fu mes peres, dieux le scet”.⁴¹ Tehát itt nem állít semmit a korábban élénken tiltakozó, sőt a jós halálát okozó Nagy Sándor. A szerző vagy átadja magát a modellek sodrásának, és nem tartja fenn a korábbi képet, vagy Nagy Sándor alázatát akarja hangsúlyozni. Az aktualizálás is érdekes, ahogyan Wauquelin a ma is szabadon garázdálkodó irigyelekről és rágalmozókról beszél. Talán Jó Fülöp édesanyja (ha magát azonosította Nagy Sándorral) vagy felesége (ha névrokona, Fülöp makedón király szerepében tetszelgett) keveredhetett hírbe, avagy az is lehet, hogy Burgundi János, Étampes grófja (akinek apját és nagyapját szintén Fülöpnek hívták) javára szólt ez a megjegyzés. És végül az is elképzelhető, hogy Nagy Sándor fogantatása körül élénk viták dúltak a 15. századi burgundi udvarban, de ez a legkevésbé valószínű.

Gaulliéc-Bougassas joggal emeli ki azt is, hogy Wauquelin minden eszközzel kereszténnyé próbálja tenni hőstét. Ez két dolgot igazol. Egyrészt azt, hogy milyen komoly tétje volt a választott hős ájtatosságának. Emlékezzünk arra, milyen kellemetlenségeket okozott a burgundi hercegnek, hogy az Aranygyapjas-rend alapítását kezdetben a pogány Jázonhoz és az ő mítoszához kötötték. Jázon egyrészt pogány mivolta miatt, másrészt mert hűtlen lett Médecához, s így megszegte ígretét, ezzel a lovagiasság egyik alapvető szabályát hágtat. Ezen a helyzeten csak úgy lehetett segíteni, hogy Jázon személyét felváltották egy bibliai alakkal, Gedconnal, és krisztianizálták az egész legendát. Nagy Sándor konformizálása sokkal könnyebb feladat volt, mert a zsidó hagyományban nagyon pozitív kép élt róla. Ez elsősorban Josephus Flaviusnak volt köszönhető, de a rabbinikus irodalom is általában hálisan, dicsőítően szólt Nagy Sándorról. Wauquelin is idézi, hogyan hódolt Jeruzsálemben a zsidó

³⁷ Jómagam Meyer átirása (Meyer, Paul: *Alexandre le Grand dans la littérature française du Moyen Âge*. I-II. Paris, Vieweg, 1886. a továbbiakban: Meyer) és Collet fordítása (*Splendeurs* 489-564.), illetve a Bibliothèque Nationale fr. (a továbbiakban: BN fr.) 9342-es jelzetű kódex alapján dolgoztam. A kéziratból átirított részekben csak a szóhatárokat jelölöm modernizálva, illetve a rövidítéseket oldom fel. Az összes kézirati lapszám a fenti kódexre vonatkozik.

³⁸ Gaulliéc-Bougassas, Catherine: *Les versions en prose du XVe siècle du Roman d'Alexandre: le roman de Besançon et l'Histoire du bon roy Alexandre de Jean Wauquelin*. *Littérales*, 22. 1998. (sic!) 129-151., 138. (a továbbiakban: Gaulliéc-Bougassas)

³⁹ Gaulliéc-Bougassas 142.

⁴⁰ *Splendeurs* 491.

⁴¹ „Hogy te voltál-e az atyám, Isten tudja.”

főpapaknak mint Isten helytartójának, és hogyan indokolta történetét, meglepett makedón katonái előtt.⁴² Rá vonatkoztatták azt az ótestamentumi jóslatot is, miszerint érkezik majd egy király, aki megtöri a perzsák hatalmát. Góg és Magóg törzsének elrekesztése is ennek a pozitív, vallásos ihletésű hagyománynak a része. Wauquelin viszont még ennél is tovább megy. Nagy Sándor nála nem egyszerűen Isten eszköze, hanem kiválasztottja is. Az ég és a víz meghódításának vágya így Jean Wauquelin-nél nem a fékezhetetlen góg példája lesz, hanem Isten segítségével történik.⁴³ Egyenesen Isten kegyelméből történt csodákról beszélhetünk. Egy helyütt, amikor Nagy Sándort a perzsák istenként dicsőítik, a 113. zsoltárt idézve hárítja el ezt magáról.⁴⁴ Egy másik fejezet⁴⁵ is érdekes, melynek címe „*Hogyan temetette el Nagy Sándor méltósággal Porrus királyt, áldozatot mutatva be a mi urunknak*”. Ennek első sorai: „Quant les choses furent appeillies alixandre le noble roi comencha a faire son sacrifice ensi que d’usage il avoit envers nostre seigneur, ou quel sacrifice faisant il fist enterer moult honnourablement le roy porrus.”⁴⁶ Christine Raynaud ikonográfiai szempontból vizsgálta meg, hogy a regényben milyen Nagy Sándor kapcsolata az istenekkel. Az ő véleménye szerint a krisztianizálási kísérletek „elég csekély jelentőségűek, eltekintve a királyi funkció felértékelésétől, amely által az uralkodó az égiekkel való kapcsolatban a privilegiált közvetítő szerepét játszotta.”⁴⁷ Jean Wauquelin regényének a legszebben illuminált kéziratában megvizsgált miniaturák alapján Nagy Sándornak kevés kapcsolata van Istennel, annál több az idOLOKKAL.

Nagy Sándor legállandóbb pozitív tulajdonsága a középkori jellemrajzokban a nagylelkűség. A zsákmányt győztes csatái után nem tartotta meg, hanem szétosztotta katonái közt. E toposz több forrásból is származik, még Curtius Rufus is így ír róla. Ezzel ellentétes tartalmú részletet is találunk Wauquelin regényében. A *Historia de preliis* nyomán leírja Wauquelin, hogy milyen ajándékokat és adót kapott a leigázott népektől: „lui comenchieient a venir et a confluer de tous les rengnes du monde ducs, contes, princes et barons, tous lesquelx ly apportoient tribus et recongnissances que il seul estoit leur seigneur, leur roy et leur empereur. [...] Pour lequel present il les rechut moult honnourablement et grandement, et leur dist en tel maniere: Je voy, dist il, clerement que ceulx qui nous ont rechupt et ce present envoijé nous ayment d’une amour cordialle. Et pour ce nous les retenons a noz trescespeciaux amis. Par laquelle parole on parchupt clerement et seult on que de sa propre nature il estoit convoiteux et esqrs, et combien que toudis on lui ait donné le nom de larguesse. Toutefois ne l’estoit il point par nature, mais il estoit tellement a chou induis, et ossi il veoit clerement que par ses dons il possesoit de plus grans.”⁴⁸ Meyer szerint a kiemelt rész Wauquelin önálló megjegyzése, s ha ez így van, akkor a pozitív hős legértékesebb jellemvonása szenved csorbát. Lhet ez a megjegyzés annak is a jele, hogy

⁴² Álmában mondta neki egy hang, hogy tegye ezt, s így hódíthatja meg Perzsiát.

⁴³ Gaulliéc-Bougassas 145-146.

⁴⁴ Splendeurs 522.

⁴⁵ II. rész, 28. fejezet

⁴⁶ BN fr. 9342, 147v „Amint az előkészületek megtörténtek, Sándor, a nemes király elkezdte áldoztatni a mi Urunknak, ahogyan az szokása volt, mely szertartással nagy tisztességgel eltemettette Porrus királyt.”

⁴⁷ Raynaud, Christiane: *Alexandre le Grand, le conquérant de l’absolu*. Paris, Félin, 1993. 218.

⁴⁸ Meyer 326-7. „A világ minden királyságából jöttek feléje és áramoltak uralkodók, királyok, hercegek és grófok, és mindannyian hadisarcot fizettek neki és clismerték uruknak, királyuknak és császáruknek. [Az ajándékok föl sorolása, arany főképp.] Ezen ajándékok miatt nagy tisztelettel és megbecsüléssel fogadta őket, és így szólt hozzájuk: Tisztán látom, hogy azok, akik elfogadtak Minket, és czekek az ajándékokat küldték, szívélyes szeretettel szeretnek bennünket. És ennek okáért mint kivételes barátainkat tartjuk őket számon. E szavaiból világosan kitűnik és tudhatjuk, hogy saját természetéből fakadóan kapzsi volt, bármennyire is mindig a bőkezűségéről volt nevezetes. Pedig bizony természete szerint nem volt az, de számító, és azt is látta világosan, hogy adományaival még nagyobbakat szerzett.”

a szerző nem mindenben tartotta magát a megrendelő elvárásaihoz, esetleg egy 15. századi személyt kritizált, mindenesetre annyi bizonyos, hogy a királytűkör így nem elég fényes. Egyebütt azonban Wauquelin is leírja Nagy Sándor adományait, s dicséri őt bőkezűségéért. Talán ezt a politikai fűfángjára való utalást is dicséretként kellene felfognunk. S még egy bizonytalansági forrás az, hogy nincs még kritikai kiadása a szövegnek, az öt fennmaradt kézirat közti viszonyt még nem határozták meg, s így az említett részlet talán nem is szerepelt az eredeti változatban.

A genealogikus-ideologikus történetírás modellje szintén szerepet kap Wauquelin elbeszélésében. Hangsúlyos helyen, a második rész elején jelenik meg ez a motiváció. Talán az eredeti tervnek nem is volt része, nem tudni, mindenesetre a második rész prologusa már ezzel kezdődik.⁴⁹ A második rész nyitánya figyelmeztet, ne feledjük, hogy Nagy Sándor meghódította az egész világot. De minthogy a világnak része Franciaország, Hainaut, Brabant, Pikárdia s más északi tartományok, azt is meg kellene írni, ezeket hogyan hódította meg. Szokott forrásaiban Wauquelin nem talált erre vonatkozó adatokat, ezért Jacques de Guise-hez fordult, aki erről is írt krónikájában. Érdemes hosszan idézni e néhány fejezetből.⁵⁰

„Je qui au commandement de mon tresredoubtet seigneur devant dit ay a traitier et a mettre en nostre langage maternel les fais et conquestes du trespuissant et tres redoubtet empereur alixandre le quel comme la commune fame et renommee tesmongnent fu roy et seigneur par sa proesce de toute la terre d'orient et d'occident dont il s'ensieut par ceste parolle que il fu seigneur de franche et de toutes les marces adiacentes. Et pour ce que point ne m'est apparut par [127 v°] l'istore que en ce traitie i'ay alignie ne ossi par aultres comme de vincent le iacobin et de guillaume qui les fais du dit alixandre traiterent comment par quelle maniere il subiuga la ditte contree de la quelle ou des parties adiacentes est natif mon dit tresredoubtet seigneur et avecu ce seigneur particulier et grant gouverneur noble et puissant et meisment du noble et bon pays de picardie desoubz la main de mon tresredoubtet et trespuissant seigneur monseigneur phelippe par la grace de dieu duc de bourgogne de brabant etc, conte de flandres d'artois etc, et du quel pays de picardie c'est-à-dire suis natif, vuels ichi mettre et annexer une partie d'une histoire laquelle i'ay trouve ens histoires de belges faites et assamblees par tresvenerable docteur et maistre en theologie maistre jaque de guise cordelier, lesquelles histories il fist assambla et composa au commandement de tresredoubte prince le duc aubert de baviere conte de haynaut de hollande et de zelande par laquelle histore aulcuns porront coniecturer ou ymager que verite a este que le roy alixandre ait este seigneur des parties presentement proposees.”⁵¹

A prologus hátralévő része a *humilitas* (aki hozzá tud tenni valamit, tegye) hagyományos toposza, illetve a következő fejezetek felvezetése. A második fejezet címe: *Hogyan hódította*

⁴⁹ Mindenképp van különbség a két rész redakciója között. Az első rész prologusában Wauquelin például kijelenti, hogy nem tudja datálni az eseményeket, s megmondani, mikor uralkodott Nagy Sándor. Ehhez képest az egész regény zárófejezetében pontos datálással szolgál.

⁵⁰ BN fr. 9342, fo. 127 r - 127 v.

⁵¹ „Én, aki fentnevezett rettegett uram parancsára feldolgozom és anyanyelvre fordítom a rettegett és hatalmas Nagy Sándor császár tetteit és hódításait, aki, mint a nyilvánvaló hírneve tanúsítja, kiválóságának köszönhetően királya és uralkodója volt az egész keletnek és nyugatnak, amiből az is következik, hogy Franciaország és a határos tartományok ura is volt. És mivel schol sem találtam a történetben, melyet átírok, sem másokban, mint a jakobinus Vincent vagy Guillaume, akik az említett Nagy Sándor tetteit tárgyalták, hogyan és mi módon igázta le az említett vidéket, melyről vagy mellyel határos területekről származik az én rettegett uram, és e kivételes úrral és nagy, nemes és hatalmas pikárdiai kormányzójával az igenrettegett és igenhatalmas úrnak, Fiülöp uramnak, Isten kegyelméből (!) Burgundia és Brabant etc. hercege, Flandria, Artois etc. grófja, és amely Pikárdiából én magam is származom, ide akarom illeszteni egy részét egy történetnek, melyet Belgium történetében találtam, melyet az igen tiszteletreméltó és teológiai doktor és magister Jacques de Guise franciskánus készített és gyűjtött össze az igenrettegett Albert bajor herceg, Hainaut, Holland és Zeeland grófja rendelkezésére, mely történetből bárki valószínűsítheti és elképzelheti, hogy Nagy Sándor igazán uralkodott az említett területeken.”

meg Nagy Sándor Albániát és más országokat, meséli a történet. Nagy Sándor a Porrus indiai király elleni bosszúhadjáratra készült. Minthogy az ellenféltől tartott egy kevésbé, jobbnak látta, ha seregeit először nyugatra viszi gyakorolni. Így indult Albániába, és sikeresen meghódította. Az indoklás azonban teljes egészében Wauquelin találmánya.⁵² „Aprez lesquels fais et conquestes le dit alixandre s'en ala parmy le dit pays pour conquerre les isles de la mer d'occean en sa partie occident, si en conquist tant qu'il fut seigneur et empereur de toute la partie d'occident tant de la grante bretaigne que nous disons engleterre comme d'albanie que nous disons escoche et ce selonc orosius dib[...]me de danemarce et plusieurs aultres.”⁵³

A következő fejezet címe: (129 r°) *Hogyan adatott Nagy Sándor király által a szűz Lirope-nak Artois, Flandria, Brabant országa és több mások, meséli a szerző (acteur). III. fejezet.* E fejezet szerint Nagy Sándor szétosztogatja a meghódított földeket hűbérbirtokokként lovagjainak és „a hölgyeknek és kisasszonyoknak is, és mindenféle embereknek rangjuk és érdemük szerint”. Már készül hazatérni keletre, amikor egy királyi származású szűz szintén adományt kér, mire Nagy Sándor lovagjaihoz fordul. Egyikük elmeséli neki, hogy „oultre la mer ou commencement de gaule a une tresbelle fertile et pleutiveuse terre en la quelle sont de tresvaillans et tresrueulx chevaliers hardis courageux et puissans bien adournee de bonnes citez riccz et fortes de castaux et de villes et ossy de tous aultres biens, la quelle terre se nomme la forest carbonniere”.⁵⁴ Nagy Sándor megbízza lovagjait, segítsenek meghódítani Lirope-nak ezt a földet (129 v°), ő pedig a sereg javával visszatér keletre. Taron de Piergort az, aki szerelemből magára vállalja ezt a feladatot. Eljutnak Belges városáig, majd Fanmars-t ostromolják mintegy hat évig, a város királyának haláláig, s a város meghódolásáig. A király lánya, Clarmondine és a hódító vezér, Carados, Taron küldötte összeházasodnak (130 v°), s a vidék meghódol Lirope-nak. A lovagok vígan visszatérnek hozzá Angliába. Lirope és Taron egybekelnek, majd átkelnek a csatornán, és (131 r°) „possesserent et goirent paisiblement du don que le noble roy alixandre fait a la pucelle lirope che fu de tout le pays et contree de la forest carbonniere. [...] Et dient les histores de belges”⁵⁵ que ad ce tampo regnoit sus les belgiens leo le second de ce nom apreç le duc iustinus.”⁵⁶

⁵² Egy Albania nevű ország meghódításáról már Orosius írt, innen veszi a középkori hagyomány ezt a történetet. Albánia helyéről viszont eltértek a vélemények. Orosius feltehetően egy ázsiai országra gondolt, míg a középkori hagyomány egy része, s így Wauquelin is, Skóciával azonosítja, tehát Albionnal. Nem árt tudni, hogy a Hilka által kiadott próza Sándor-regényben erről nem esik szó. Lásd Hilka, Alphonz: *Der altfranzösische Prosa-Alexanderroman*. Göttingen, 142-146. Wauquelin egy *Livre des proprietes* című műre hivatkozva próbálja meg a térképen elhelyezni: „Albania asie est maioris provincie a calore” (Albania Ázsia legmelegebb tartománya). Ydore és Ysodore állítják állítólag, hogy az albánok fehér hajjal születnek, ezért az ország neve.

⁵³ „... Mely tettek és hódítások után elhagyta azon országot, hogy meghódítsa az óceán szigeteit a nyugati félén, és annyit hódított meg belőlük, hogy ura és császára lett az egész nyugati féltekének, úgy Nagy-Britanniának, amit ma Engleterre-nek hívunk, mint Albániának, amit ma Skóciának mondunk, és ezt Orosius, Dániai [?] és sokan mások szerint.” Az Orosiusra való hivatkozás persze téves és hamis, de talán nem Wauquelin találmánya, hanem Jacques de Guise-é. Ezt nem tudtam ellenőrizni, mivel nem jutottam hozzá Jacques de Guise krónikájának ahhoz a részéhez, mely Nagy Sándor életét tárgyalja, Wauquelin krónikafordítása pedig még nincs kiadva, s a kéziratokat szintén nem volt alkalom tanulmányozni. A dániai történetíró neve olvashatatlan a kéziratban.

⁵⁴ 129r. „a tengeren túl, Franciaország kezdeténél van egy termékeny föld, melyen vitéz és kegyetlen, merész, bátor és hatalmas lovagok élnek, bővben gazdag és erős városoknak, kastélyoknak és minden más jónak; e föld neve a Szenes erdő.”

⁵⁵ Érdekes a hivatkozás, az *histores de belges*. Lehet, hogy Wauquelinnél ez Jacques de Guise krónikájának címe, de az is lehetséges, hogy általában véve beszél a belga krónikákról.

⁵⁶ „birtokolták és kormányozták békésen Nagy Sándor Lirope-nak juttatott adományát, a Szenes erdő egész vidékét és országát. [...] És azt mondják a belga krónikák, hogy ebben az időben II. Leo uralkodott a belgákon, Iustinus herceg után.”

Jacques de Guise megadja a belga királyok kronológiáját. Eszerint II. Leo uralkodása valóban az i. e. 300-as évek végére esett, de elődjeként I. Leo van feltüntetve. Fontos az is, hogy megerősíti, Nagy Sándor adománya az ország Lirope és utódai számára. Tulajdonképpen ez a „szencs erdő” Jó Fülöp birodalmát jelenti. Nem lehet azonban összegegyeztetni, hogy egyszerre II. Leo és Lirope utódai is uralkodnak a belgákon. Ezt Jacques de Guise is tudhatta, ezért Lirope nála csak epizód marad. De szerepel, s ennek egyaránt lehet oka a világkrónikák teljességigénye és a lokálpatrióta tudásszomja, mellyel otthona múltját fürkészi. Másfajta *horror vacui* készíti Wauquelin a történet átvételére, ő Nagy Sándor életét és a burgundi hercegség történetét, s így szerezni a francia királytól független ősiséget. Gaulliéc-Bougassas szerint ez ugyanolyan megoldás, mint az indiai ellenfelek felértékelése, mely kelet és nyugat összekapcsolását, s így a lovagok idealizálását segítené.⁵⁷ Mindkét érv igaz lehet, de mindenképpen a politikai előképszeret dominál, a Nagy Sándor hűbéreként létező burgundi királyság, mely az összes területet, mely Fülöp birodalmát alkotta, magában foglalta.

A történet egyébként, bár ezt a Wauquelinről írt munkák egyike sem jelzi, nem a vallon történetíró találmánya. A *Perceforest* című, 14. századi lovagregényben szerepel először, s ezt Jacques de Guise is bevallja.⁵⁸ Wauquelin már nem utal a regényre, s talán ezért került el a róla írók figyelmét. A *Perceforest* egyike a hatalmas prózaregényeknek, melyek több tradíciót próbálnak összegegyeztetni, ez éppen a Nagy Sándor-mondakört és a *matière de Bretagne*-t. A regény fikatív genealógiája szerint Perceforest és Nagy Sándor unokája Arthur király. A regény központi része Nagy Britannia történetéről szól, s csak epizód a *selve carbonniere* meghódítása. Láthatjuk, hogyan keltek át a műfajok határain a narratívák. A *Perceforest* több példányban létezett a hercegi könyvtárban, David Aubert legalább két, fennmaradt másolatot készített Jó Fülöp számára.⁵⁹

A regény említi a franciákat is, teljesen pozitív képet adva róluk. A *Historia de preliis* francia nyelvű változatából származik az a korábban már idézett részlet, mely szerint a Föld népei különféle ajándékokat visznek Nagy Sándornak. A folytatás szerint a franciák egy pajzsral lepik meg, amit nagy örömmel fogad, a franciák kiválóságát dicsérve. Ez azt is mutathatja, hogy a burgundi államalkotó törekvéseket nem az újkortól létező nacionalizmus ideológiája mozgatta. Wauquelin is francia, ha pikárdiai mivolta s az, hogy a burgundi herceg szolgálatában áll, fontosabb is nála ennél a tudatnál. Jacques de Guise-t fordítva, aki a franciák és belgák mitikus háborúiról rengeteget ír (persze ezek a franciák alatomossága miatt törnek ki, s belga győzelemmel érnek véget), az önazonosításban már nem lehetett ilyen egyértelmű az álláspontja.

Jó Fülöp és udvara tehát kiemelten érdeklődött a makedón uralkodó tettei iránt. Merész Károlynak ugyanolyan fontos vagy még fontosabb volt a makedón király alakja, mint apjának.

7. Merész Károly idején, neki ajánlva készült a kor másik nagy kompilációja Nagy Sándorról. Ez Vasque de Lucène portugál humanista műve, fordítása.⁶⁰ Curtius Rufus életrajzát egészítette ki és fordította le latinból 1468-ban. A római művének cleje (az első két könyv)

⁵⁷ Gaulliéc-Bougassas 139-140.

⁵⁸ A *Perceforest* kiadói cettel tisztában vannak, forrásként használják az *Annales Hannoniac*. Mások is, így már Jeanne Lods, a regényről írt tanulmányában; Lods, Jeanne: *Le roman de Perceforest. Origines – Composition – Caractères – Valeur et Influence*. Genf – Lille, Droz – Girard, 1961. A regény első része Geoffrey of Monmouth nyomán adja a brit királyság történetét. Ne feledjük, hogy Geoffrey művét Jean Wauquelin is lefordította.

⁵⁹ Straub, Richard E. F.: *David Aubert, escriptain et clerc*. Amsterdam – Atlanta, GA 1995. 147.

⁶⁰ A portugál humanista Izabellával, Jó Fülöp felcségével érkezett a burgundi udvarba. Az ő pártfogását élvezte a továbbiakban is. Egy honfitársa kérésére, de Jó Fülöpnak ajánlva lefordította Juan Rodriguez de la Camara *Triunfo de las donas* című művét 1460-ban. Ezután befogott a Curtius Rufusba, de csak 1468-ban jutott a végére.

elvezett, máshol is vannak benne lakúnák, s mai formájában a Granikosz folyónál aratott makedón győzelem után kezdődik. Curtius Rufus munkáját a karoling reneszánszig keveset idézték és másolták, még a római történetírók sem, épp ezért olyan nehéz a datálása.⁶¹ A középkori történetírók számára nem ő volt az elsődleges hivatkozási alap, ha a makedón király tetteiről írtak. Vincent de Beauvais felhasználja, de csak négy-öt forrása egyikeként, a *Speculum* Nagy Sándorról szóló részéhez. Gautier de Châtillon *Alexandreis*-ének viszont már ő az alapvető forrása. A 15. században aztán végképp divatba jött a mű: e korból 96 kéziratát ismerjük.

A filológusok közt általános vélemény, hogy Izabella, a keresztény sztoicizmus híve, az udvar gyönyörceitől és fertelmektől 1457-ben visszavonuló szentéletű asszony sugallhatta a fordítás tervét Vascónak, ahogyan tőle indult ki több más humanista fordítói vállalkozás ötlete is. Vasco művében nem találunk erre bizonyítékokat. Így fordul az előszóban Merész Károlyhoz: „Grant temps a que voulenté me print de assambler et translater du latin en françois les fais d’Alexandre, affin de en vostre jeune cage vous donner exemple et instruction de sa vaillance.”⁶² Csakhogy azóta eltelt néhány év, és „tandis que je les translate et endementiers que vous estes occupé es guerres de France, de Liège, en la destruction de Dinant et de rechief derrainement, tandis que vous reversez la puissance des Liégeois par terrible bataille, demolisiez les murs de leurs citez, villes chasteaux et finalement, tandis que vous leur donnez loix nouvelles, sept ans sont passez ou environ, durant lequel temps vos vertus et oeuvres chevallereuses par le monde univers ont esté sy avant manifestees que assez est nottoire ceste doctrine vous estre superflue, car ainsycomme en toute vertus de paix, de guerre, vous, mon tresredoubté seigneur, pas n’estes gaires surmonté d’Alexandre, ainsy en dévotion, continence, chasteté et attemprance l’avez surmonté evidamment, tellement certes que icelui Alexandre pas ne vous doit estre exemple de vertus, mais se faire se pouit qu’il retournast en nostre siecle, vous, mon tresredoubté seigneur, deveriez estre exemple d’Alexandre.” Még hozzáteszi, hogy „Que si exemple vous estoit necessaire, il n’estoit ja besoing de plus loing le cherchier que es vertus, victoires et triumphes de vos ayeulx le ducq Philippe, le duc Jehan, le roy Jehan de Portugal, Alexandres de leurs temps, de monseigneur vostre pere, Alexandre de nostre; car il se monstra sy vaillant en conquerer, plus magnanime en refuser principautez, royaumes et empires que Alexandre ne se monstra oncques en iceulx conquerant; ainsi doncques leurs vertus et les vostres ont cassé en cest endroit ma principale fin. Reste seulement que autre y pourront prendre exemple et avecq ce, comme il me samble, vous y pourrez veoir et en veant éviter les fourvois qui tournerent a declin et decheance les grans biens d’Alexandre et qui mirent tache et souillure a sa longue félicité.”⁶³

⁶¹ A bekezdés Bossuat: Vasque de Lucène. Vasque de Lucène traducteur de Quinte-Curce (1468). Bibliothèque de l’Humanisme et de la Renaissance, 8. 1946. 197-245 alapján. (a továbbiakban: Bossuat)

⁶² Bossuat 211. „Jó ideje már, hogy kedvem támadt összegyűjteni és lefordítani latinból franciára Nagy Sándor tetteit, hogy az Önnek fiatal korában példát mutasson és tanítsa kiválóságával.”

⁶³ Bossuat 211 „és míg én fordítottam, azalatt Ön a franciaországi, a liège-i háborúban és Dinant lerombolásával volt elfoglalva, és míg Ön letörtte a liège-iek hatalmát, lerombolta városaik és kastélyaik falait, és végül új törvényt adott nekik, mintegy hét év telt el, mialatt az Ön erényei és loyagi tettei az egész világ számára oly nyilvánvalóvá lettek, hogy e tanítás már felesleges az Ön számára, mert a béke és a háború egyetlen erényében sem múlja fölül Önt, rettegett uramat Sándor, ahogyan az ájtatosság, önmegtartóztatás, szüzieség és mértékletesség tekintetében nyilvánvalóan Ön múlta felül őt, olyannyira, hogy eme Sándor nem szolgálhat Önnek az erény példaként, de ha megeshetne, hogy visszatérjen a mi századunkba, Ön lenne, rettegett uram, példakép az ő számára. [...] Ha Önnek példákra volna szüksége, nem kell messzebb keresni, mint ősei, Fülöp herceg, János herceg és Portugáliai János, koruk Sándorai, s az Ön atyja, a mi korunk Sándora között; emez ugyanis olyan vitéznek mutatkozott a hódításban, s hatalmasabbnak a hercegségek, királyságok és császárságok visszatartásában, mintsem Sándor azok meghódításában; így az ő és az Ön erényei félbetörték fő célokat. Csak az marad, hogy mások vehetnek példát róla, s ezzel együtt Ön láthatja, s látva elkerülheti az

Vasco példát akart nyújtani a fiatal Károly számára, összegyűjtve Nagy Sándor cselekedeteit, lefordítva azokat latinból. Ez nem sikerült, mert a fordítás hosszú ideje alatt annyival felülmúlta crényceiben Nagy Sándort Charolais grófja, hogy már ő lehetne példaképe Nagy Sándornak, ha az feltámadna. De mégis elkészíti, hisz másoknak még lehet eszménye a makedón, s intő példaként hasznos legyen Merész Károly számára is. Curtius Rufus életrajzát több szempontból is a legjobbnak ítélte a Sándor-geszta összefoglalásaként, ezért fordítja ezt, s a hiányokat autentikus szerzők műveiből tölti ki. Nem szól arról, hogy valaki megbízta volna a munkával. Valamivel később azonban, a fordítás elhúzódnását mentegetve arra hivatkozik, hogy a francia nyelvben járatlan, s ezért egyáltalán nem akarta azt elkészíteni, de egy bizonyos Monseigneur de Créqui biztatásának köszöni, hogy mégis véghezvitte.

Ez a bizonyos Créqui úr Jean de Créqui, a bibliofil főnemes. Több olyan kezdeményezést ismerünk, melyek az udvar főuraitól indultak ki, és Merész Károly számára fogalmaztak meg valamilyen üzenetet, tanítást.⁶⁴ Georges Chastelain-nél is találunk ilyen műveket, s állítólag Portugáliai Izabella is csak ilyenképp tudott befolyást gyakorolni makacs és önféjű fiára. Ha az intő példa felmutatása, a tanító és moralizáló szándék dominált a fordítás szándékai között, ahogy Doutrepont és Bossuat is vélik,⁶⁵ akár Jean de Créqui is kezdeményezhette azt.⁶⁶ Vasco azonban nem csak ezért ajánlja Károly herceg figyelmébe a művet: „vous y trouverez plusieurs avis et cautelles de guerre que Frontin allegue en ses Strategemes, plusieurs parlemens, contions, accusacions, suasions et deffences, descriptions de provinces, royaumes contree, scituacions de citez, chasteaux, terres, mers, pors, isles, rivieres, et autres lieux, plusieurs recors de la nature et qualité d’iceulx et de leurs habitans, selonc ce que on le trouve en la mappemonde de Ptholomee, de Plinc et de Solin.”⁶⁷ Nem egyszerűen királytűkőr a mű, hanem egy *tractatus de re militari* és kommentált *mappa mundi* is.

A prológuusnak más érdekes pontjai is vannak. Jó Fülöpöt a jelenkor Nagy Sándorának nevezi, ám nem biztos, hogy a burgundi ideológia által igazolt ez a kép, lehet az csupán a retorikai fordulat része. Később írja, hogy Nagy Sándor azért lehet példakép, mert kevés emberrel meghódította az egész Keletet. Buzdítja Károlyt, hogy neki, a keresztény hercegnek mennyivel könnyebb dolga lesz, ha expedícióra indul a pogányok ellen; Isten segédelmével sokkal nagyobb tetteket vihet végbe, mint a makedón hadfi. Nagy Sándort azért is választotta hősül, mert annyira emberi mindaz, amit véghezvitt, nem úgy, mint az eposzok, lovagregények hőseinek tettei, Raignault de Montaubain, Lancelot, Tristan, Raynouart mesés cselekedetei. Ő 1700 évig volt az erényesség tükré, s a szerző reméli, hogy Merész Károly még tovább lesz az, az egész utókor számára.

Vasco részletesen beszél forrásairól, ahol nem hivatkozhat a töredékes Curtius Rufusra. Már a 12. századtól léteztek az életrajznak olyan kiegészített kéziratai, melyek a korban ismert többi történetírás alapján pótolták a hézagokat. Vasco ezek egyikét használta a fordításhoz, de nem csupán erre támaszkodott, hanem saját maga válogatta össze a szükségesnek ítélt anyagot. A forrásválasztás szempontja egyrészt a régiség és hitelesség, másrészt a stílus volt. Ezt többen a kibontakozó humanizmushoz kötötték, de ugyanilyen joggal kapcsolhat-

---

eltévelyedéseket, melyek miatt lehanyaglottak és megfogyatkoztak Sándor javai [spirituálisak is], s amelyek foltot ejtettek hosszú boldogságán.”

⁶⁴ Galler-Guerne sorol fel több ilyet is.

⁶⁵ Bossuat 215.

⁶⁶ Az mindenesetre furcsa, hogy az ilyen ajánló megrendelő kettősök esetén Jó Fülöpöt mindig az értelmi sugalmazónak tartják, itt pedig éppen ellenkezően, Károly befolyásolására és akarától függetlenül írt művet tételeznek.

⁶⁷ Bossuat 213. „többféle hadicselt találhat benne, melyeket Frontinus is tárgyal a Stratagemáiban, több beszédet, egyezményt, vádbeszédet, meggyőzést és védekezést, tájak, királyságok és vidékek leírásait, városok, kastélyok, földek, tengerek, kikötők, szigetek, folyók s egyéb helyét, leírását azok lakóinak, aszerint amit Ptolemaiosz, Plinius és Solinus térképén találunk.”

rák volna a burgundi történetírás hagyományához is; Georges Chastelain-t például saját korában mint a nyelv mesterét tartották a legnagyobb történetírónak.⁶⁸

Vascónak szerencséje van forrásaival, ő már ismeri Plutarkhosz Nagy Sándor-életrajzát. Ebből elég sok részletet merít, de a vezérfonal számára Jusztinosz. Forrásként használja még Julius Valerius, Titus Liviust, Varrot, Priscianust, Pausaniast, Valerius Maximust, Aulus Gellius, Ptolemaioszt, Plutarkhosz Héraklész-életrajzát, Onészikritoszt és Josephus Flaviust. Ezek a hiteles pogány szerzők ugyan mindent tudnak Nagy Sándorról, de arra alkalmatlannak, Josephus Flavius kivételével, hogy a makedón király létezését bizonyítsák. Az érveket a Bibliában találja meg Vasco, és az egyházatyák könyveiben. Dániel nyolcadik fejezetére hivatkozik, a Makkabeusok első könyvére, Szent Ágostontól a *Civitas Dei* tizennyolcadik könyvére, Josephustól a *Zsidó hagyományok*ra, Euzébioszra és Orosiusra. Ők nemcsak hogy beszélnek Nagy Sándorról, hanem egészen Curtius Rufusnak megfelelően adják elő az eseményeket.⁶⁹

Nagy Sándor legendájának vannak kulcsmotívumai, ha pozitív (vagy negatív) példaként akarják az olvasók elé állítani. Nagy Sándor születéséről Vasco Vincent de Beauvais-nál azt találja, hogy Neptanebus fia volt, noha ez szemben áll a Szentírással, mely a Makkabeusok első könyvében Nagy Sándort mint Fülöp fiát, Makedónia királyát aposztrofálja. Felmenti Vincent-t, hisz az egy könyvben találta ezt, mely Vasco kezében is járt, s melyet – mint írja – sem stílusa, sem szövege nem érdemesít különösebb figyelemre.⁷⁰ Feltehetően a Valerius-féle *Epitomé* egyik kéziratáról van szó.⁷¹ Nagy Sándor tehát nem Neptanebus fia, de Vasco Plutarkhosz nyomán elmeséli a legendát, miszerint fogantatásának titkát csak magának Nagy Sándornak tárta fel Olümpiász, és ez kapcsolatban állhatott azzal, hogy Nagy Sándor magának isteneknek kijáró hódolatot követelve Jupiter-Amon-Zeuszt tartotta apjának. Vasco ezt mint egyszerű tényt meséli, semmilyen elítélő keresztény kommentárt nem fűz hozzá.

A legtöbbször a továbbiakban is így cselekszik. Miután eljutott a csonka Curtius Rufus kezdetéig az események fonalán, egészen pontosan fordít, szinte semmilyen elkalandozást nem enged meg magának. Még Curtius előtt azonban a könyv elején több kitérőt találunk, például amikor a pénzérmék értékét veti össze Nagy Sándor és Jó Fülöp idején, hogy érthető legyen, mennyi pénzzel indult hadjáratára az előbbi. Ezt a humanista szövegkiadás módszerének is tekinthetjük, de emlékeztetünk arra is, hogy a kor kompilált prózaregényekben milyen csekély a szerzői kommentárok száma, s hogy azok elsősorban az előszóra korlátozódtak.⁷²

Nagy Sándorról az ókori életrajzban igen árnyalt képet kapunk. A sztoikus moralizáló szándék már az eredetét is áthatotta, és alapkonceptiója annak bemutatása volt, hogy Nagy Sándor kezdeti jó tulajdonságait a nagyravágás és a gőg hogyan győzte le, s hogyan okozták azok végül vesztét. A VI. könyv IV. fejezete, majd a Parthiánébe érkező királyról szóló részek⁷³ mind erényeinek elváltozásáról, az idegen szokások eluralkodásáról szólnak. A szerencse forgandóságára is sok az utalás az eredetiben. Vasco szerint viszont az isteni gondviselés irányít mindent, s a szerencsének semmi szerepe nincs a dolgok alakulásában. Ezt a birodalmak felemelkedése és hanyatlása kapcsán jegyzi meg, még a mű legelején: azért választotta Nagy Sándor történetét, mert abból kitűnik, hogy a királyságok az erény, a kitartás,

⁶⁸ Lásd Mémoires d'Olivier de la Marche. Henri Beaune et Joseph d'Arbaumont (Ed.). Paris, Renouard, 1883-8. prologusát.

⁶⁹ Splendeurs 569-570.

⁷⁰ Splendeurs 571.

⁷¹ Bossuat 221.

⁷² Egy komoly átalakítás van az eredetihez képest, de ezt Vasco hosszasan magyarázza, mentegeti: Bagoaszból, Nagy Sándor szeretőjéből, a bájos ifjú herélből lesz nála fiatal lány, hogy így a keresztény erkölcsökhöz igazítsa az elbeszélést. Nagy Sándort végül nem menti fel, hiszen bevallja, hogy az eredeti bizony egy fiúbarátról beszél, tehát inkább az illetet tartja szem előtt, s nem az idealizálás a célja.

⁷³ Curtius Rufus: Nagy Sándor. Budapest, 1967. 130., 140. (a továbbiakban: Curtius Rufus)

az eltökéltség és az önmegtartóztatás révén növekednek.⁷⁴ Persze csak a bevezetőben teszi ezt a hitvallást, utóbb nem javítja forrásai hivatkozását a Szerencsére, s annak hatalma így az általa elbeszéltekben Istenével vetekszik. Jean Wauquelin regényében viszont tolonganak a hivatkozások a Szerencse forgandóságára.⁷⁵

Egyes filológusok a szerző szándéka szerinti allegóriának olvassák az életrajzot, valamelyik római császárt látva bele Nagy Sándor alakjába.⁷⁶ Talán a fordítás indítéka is ilyen allegorikus értelmezés lehetett. Sok olyan tulajdonsága van az életrajzban Nagy Sándornak, melyek Merész (franciául *Téméraire*, Vakmerő) Károlyra is illettek a kortárs történetírók tanúsága szerint. Így ír például Curtius Rufus az Euphráteszen való szerencsés átkelés után: „Mert a vakmerőség, ami csak úgy lángolt benne, a józan ész is elhomályosíthatja, hiszen azt, hogy vaktában cselekedett-e, a körülmények sohasem döntötték el.”⁷⁷ Ilyen az olvasás szeretete is. Az Iliászt, melyet csak mint „équipement de la vertu militaire”-t emlegetett, Nagy Sándor állandóan a vánkosa alatt tartotta, írja Vasco, nem Curtiust, hanem Plutarkhoszt követve.⁷⁸

A szöveg több ponton kínálja magát a kibontásra és bővítésre, analógiák felállítására, de Vasco a legtöbbször ellenáll a kísértésnek, megmarad fordítónak. Ha a genealogikus kapcsolatokra, az említett és a középkorban is népszerű hősoszokra gondolunk, mélyen sajnálhatjuk ezt, hiszen a kitérőből esetleg megtudhatnánk, mit gondoltak a burgundi udvarban ezekről a hősookról. Nagy Sándor több példaképéről is szó esik Curtius Rufus művében: például Heraklészről és Akhilleuszról. Nagy Sándor görög hős, példaképei a trójaiak ellenfelei. Betiszt úgy végezteti ki Gáza ostroma után, „mint egykor őse, Akhilleusz”⁷⁹ hurcolta végig Trója körül Hektór holttestét. Vascónál ez így hangzik: „Et se glorifioit alexandre qu’il contrefaisoit achiles qui avoit prins semblable vengeance de troylus son adversaire.”⁸⁰ Küropolisz bevétel után tudjuk meg, hogy „kezdetben az volt a szándéka, hogy megkíméli a Kúrosz által alapított várost; mert e néptörzsek egyetlen királyát sem csodálta annyira, mint őt és Szemiramiszt, akikről úgy vélekedett, hogy lelki nagyságukkal és híres tetteikkel messzi felülmúlnak mindenki másét.”⁸¹ Trója is szóba kerül, amikor Nagy Sándor meglátogatja az ott nyugvó görög hősök sírját. Hogy az epizód fontos volt számára, igazolja az is, hogy három forrásból kompilálja össze. Julius Valerius Akhilleuszról szólva egy mondatot ad Nagy Sándor szájába, amit Vasco kicsit átalakít: „O curcux jouvenel qui as en ta vic ung si feal amy comme Patroclus et après sa mort si hault publicur de tes louenges comme Homere!”⁸² Ezután megkérdezték tőle, nem kívánja-e látni Párisz lantját, mire azt felelte, hogy inkább azt a lantot keresi, melynek hangjánál Akhilleusz a nagy emberek tetteit énekelte meg.⁸³

Úgy tűnik, Vascót egyáltalán nem érdekli a dinasztikus ideológia hagyományos formája, a trójai eredet és az efféle finomságok. Nem is lehet ilyesmikre tekintettel, ha hű képet akar adni a makedón Nagy Sándorról. Merész Károly számára állítva fel modellt, aki uralkodását a francia király elleni háborúval kezdte és végezte, s ezért talán nem is akart tekintettel lenni a hagyományokra.

⁷⁴ Splendeurs 568-569.

⁷⁵ Splendeurs 548., 551. és a következők. Jellemző és figyelemre méltó, hogy egy középkori szerző a mű pogány hőseit tette kereszténnyé, míg egy félig már humanista a világtörténetet formálta azzá.

⁷⁶ Curtius Rufus, utószó.

⁷⁷ Curtius Rufus 66.

⁷⁸ Splendeurs 576. Merész Károly többek között Frontinus munkájával bánt így.

⁷⁹ Curtius Rufus 57.

⁸⁰ B.N. ms fr. 20311, f.º 85rº „És úgy dicsőítette magát Nagy Sándor, hogy Akhilleuszt utánozta, ahogy az bosszút állt ellenfelén, Troyluson.”

⁸¹ Curtius Rufus 185.

⁸² Bossuat 225. „Ő, boldog fiatal, kinek életében oly hű barátja volt, mint Patroklosz, és halála után oly magasztalója, mint Homérosz.”

⁸³ Itt az is érdekes, hogy a hagyományban Páriszt Alexandrosznak is nevezték.

Vasco Merész Károlynak és Jó Fülöpnek hízelgett, de Nagy Sándornak és Makedóniai Fülöpnek nem. Az első könyv 10. fejezetében összehasonlítja Nagy Sándort és Makedóniai Fülöpöt, Jusztinosz nyomán, s a kép egyikük számára sem hízelgő. Itt újfent a kompilátor önállóságának kérdése merül fel. Nem változtat a forráson, de annak megválasztása önmagában is lényeges. Vasco listát ad Nagy Sándor erényeiről és bűneiről. Bossuat úgy véli, hogy ez a katalógus a kipótolt Curtius Rufusból származik, de néhány elem megtalálható Plutarkhosznál is. Nagy Sándor erényei: minden veszedelemmel szembeszállt, minden vállalkozásában élénk volt, lojális alattvalói iránt, emberséges foglyaival, bőkezű (!) mindenkire. Mérték tartó a mindennapi gyönyörökben, végtelenül merész, akinek számára semmi sem tűnt lehetetlennek, s a csatában a legveszedelmesebb dolgokkal is elsőként szállt szembe. A perzsa birodalom megszerzése rontotta meg a természetét. Az iszákosság és a harag árnyékolta be nemes erényeit. Nagyképű lett alattvalóival, elvakította a gőg. Nőekkel vette körül magát, apját megvetette. Feltehető – írja –, hogy erényei a természetéből fakadtak, míg bűnei fiatal életkorából és a Szerencse akaratából. Lehet, hogy Nagy Sándor, a figyelmeztetések ellenére, nem pozitív tulajdonságaival nyújtott követendő példát Merész Károly számára, de ez már nem az életrajzíró bűne.

8. Láthatjuk, hogy a Curtius Rufus-fordításban Merész Károly tehetség és nimbusza felette áll Nagy Sándorénak. De voltak olyan ókori hősök, akik példaképekül szolgáltak Nagy Sándornak. Talán tőlük még tanulhat valamit Merész Károly is. Ilyen logika vezette el Vasco Xenophón *Küropaidéiájához*, melynek fordítását 1470-ben készítette el. A *Traité des faiz et haultes prouesses de Cyrus* prologusában elmondja, hogy „je treuve en Quinte-Curce, que Alexandre avoit en plus grand reverence Cyrus et ses faiz que tous les roys qui furent onques en Asye, et que honneur de lui il esparnia la cité de Ciropolis par lui fondée”⁸⁴

Xenophón műve királytükörnek készült, az ideális monarchiáról és uralkodóról próbált képet adni. Vasco elérti a szándékot, de nem csupán példát akar mutatni: „Ceux qui entendent lire cette histoire du premier Cyrus, ne manqueront pas de voir la très grande similitude qui existe entre sa vie et la votre.” – mondja a hercegnek.⁸⁵ Károly trónra kerülése után azonnal átformálta az udvar életét. Vasco „meglepő” analógiákat vesz észre a két uralkodó udvartartása között. A katonás fegyelem, a szerelmi önmegtartóztatás és más tulajdonságok mind összekapcsolják őket. Szabad tere nyílik az allegorikus értelmezésnek, maga a szerző nyitja meg az arénát. Ennyi kiváló hasonlóság alapján az olvasó azt hihetné, hogy hízeleg, de ezt igyekszik cáfolni: „Que dira l'en quant on trouvera les estatus de Cyrus presque tous telz que de vostre court? [...] Quant on y verra la deduction de ces choses et en vostre court presque les semblables, l'en ne dira fors que j'ay tout ce controuvé par adulacion et flaterie. [...] Certes, comme je croy, l'en me maudira et dira l'en que je vous instigue a nouvelles rigueurs. [...] Mais nul ne m'en saiche mal gré; car en verité, je ne suis que translateur, et ce encoires par vostre commandement.”⁸⁶

Vasco bizonyítja forrása hitelességét és Kúrosz létezését, ahogy Nagy Sándorral is tette. Azért választja őt, mert Nagy Sándornak, Scipiónak és másoknak példaképe volt, „et le peult

⁸⁴ Gallet-Guerne 17. „azt találom Curtius Rufusban, hogy Sándor többre becsülte Kúroszt és tetteit, mint bármilyen más királyt, aki valaha is volt Ázsiában, és az ő iránta érzett tiszteletből kímélte meg az általa alapított Küropoliszt.”

⁸⁵ Gallet-Guerne 26. „Azok, akik olvasni fogják ezen első Kúrosz történetét, nem fogják nem észrevenni az ő s az Ön életének nagy hasonlóságát.” Arjo Vanderjagt és Danielle Gallet-Guerne is felhívják a figyelmet a modelladásra. A fordítás pontossága miatt csak azt tehetjük fel, hogy a terminológia közelítette a két királyi adminisztráció modelljét, vagy hogy Károly tényleg ókori példából tanulva szervezte meg birodalma irányítását.

⁸⁶ Gallet-Guerne 183-184. „Mit szólnak majd, ha Kúrosz államát éppen olyannak találják, mint az Öné? ... Amikor látják annak leírását, s hogy az Ön udvara szinte ugyanolyan, nem fognak mást mondani, mint hogy mindezt csak hízelgésből találtam ki. Bizony hiszem, elátkoznak majd, s azt mondják, új szabályokra buzdítom Önt. De ne kárhoztasson senki; hisz valójában csak fordító vagyok.”

ancoires estre aux presens et advenir, certes ceste translacion pas n'est de pou d'utilité, pour laquelle j'espere retourner en grace avec ceulx qui pourroient avoir conceur de moy quelque sinistre suspicion de flaterie. Meismes j'espere qu'ilz me sauront après tres bon gré pou ladicte translacion, actendu qu'elle donne plusieurs enseigemens a tout prince pour amer ses nobles et loyaulx subgietz et pour se faire d'eulx amer, en captant sur toutes choses leur amour et benivolence, sans laquelle il est comme impossible que ung prince tant soit vertueulx puist amplier, restablir ou continuer sa seignourie. Car regardez quel prince fut onques plus hardy ne plus vaillant, plus grant conquereur, plus eureulx ne liberal que Alexandre. Et neanmoins incontinent que par orgueil, aigreur et cruauté vult estre plus craint des siens que bien amé, murmures, hongneries, conspiracions et partement de gens d'armes se meurent encontre luy. En fin il fut des siens empoisonné.”⁸⁷

Vasco nem hízeleg, sőt az alattvalók iránti szeretetre tanítja a herceget Nagy Sándor példáját idézve, akinél nem volt kiválóbb, de gőgös viselkedése miatt előbb alattvalói szeretetét, majd életét veszítette el. A figyelmeztetés alig burkolt, de sok foganarja a korabeli híradások alapján nemigen volt. Kúrosz ebben múlja felül nemcsak Nagy Sándort, hanem Merész Károlyt is.

9. Létezik egy harmadik korabeli feldolgozása is Nagy Sándor legendájának, a besançoni kézirat, mely szintén burgundi környezetben készült, de minthogy az első néhány lapot kitépték, pontosan datálni nem lehet, s azt sem tudni, kiné a számára készült.⁸⁸ Talán nem csak az uralkodót vonzotta Nagy Sándor története (egy ilyen megrendelés mindenképpen tudomására juthatott), vagy ha mégis az ő megrendelésére készült ez a kézirat is, úgy még érdekesebb a hivatalos burgundi ideológia vizsgálatában Nagy Sándor alakja.

Catherine Gaulliée-Bougassas elemzésének kiindulópontja az, hogy a szerző csak a felnőtt Nagy Sándor cselekedeteiről ír, az explicit szerint a címe *Faits et Conquestes du noble roy Alexandre*. Szerinte radikálisabb átírása ez a regényciklusban rögzített hagyománynak, mint Wauquelin változata, hiszen a gyermekkor és a nevelkedés rajza elmarad.⁸⁹ A szerelmi szál nagyon enyhe, hangsúlytalan. A király halálát nem indokolja isteni büntetés. Nagy Sándor visszafogott, jelleme idealizált. A keleti hőseket is pozitívan ábrázolja a szerző: jó lovagok, csak szerencsétlenségükre a rossz oldalon állnak. A regény így epikus sémájú lesz. Ez a Kelet és a Nyugat egyesítésének álmát tükröznék, mondja itt is Gaulliée-Bougassas,⁹⁰ a regény – írja – az udvari élet ideálképe, melyben az antik főhős nem vesz részt igazán, hisz az ilyen jelek Ephesosban játszódnak, és Nagy Sándor lovagai a főszereplők.⁹¹

⁸⁷ Gallet-Guerné 185-186. „és az lehet a most élőknek és a jövőbelieknek, és nem haszontalan ez a fordítás, amiért remélem, hogy visszafogadnak kegyükbe azok, akik hízelkedőt sejtettek bennem. Sőt remélem, hogy ezután jóindulattal lesznek irányomban a mondott fordítás miatt, mivel minden uralkodót arra tanít, hogy szeresse nemes és hűséges alattvalóit, mindenképp felett keresve szeretetüket és jóindulatukat, ami nélkül lehetetlen egy uralkodónak, legyen bármi erőnyes, birodalmát megnövelni, helyreállítani avagy fenntartani. Hisz nézzétek, mely uralkodó volt merészebb vagy vitézebb, nagyobb hódító, boldogabb vagy bőkezűbb, mint Nagy Sándor. És mégis, gőgből és kegyetlenségéből azt akarta, hogy övéi inkább féljék mintsem szeressék, sutogások, vádaskodások, összecsküvések és fegyveres lázadások támadtak ellene. Végül alattvalói megmérgezték.”

⁸⁸ *Les faits et conquestes du noble roy Alexandre*. Edition du manuscrit 836 de la bibliothèque municipale de Besançon. Kiadta René Nicolet-Liscinsky. Besançon, 1975.

⁸⁹ Gaulliée-Bougassas 131. Ez kérdéses, hiszen a kézirat elejéről legalább néhány folio és a prológus is hiányzik. Nem tudjuk, volt-e esetleg másik kötete is, s nem ismerjük a feldolgozás indokát sem. További pontjain viszont követhetjük a szerzőnő analízisét.

⁹⁰ Gaulliée-Bougassas 133.

⁹¹ Lásd még a regényről: Gosman, Martin: *Les Fais et Cocquestes du noble roy Alexandre: dérimage ou remaniement?* Inp: *Actes du IVe colloque international sur le moyen français*, pbl. par Anthony Dees. Amsterdam, 1985. 315-336.

10. A lírában még tágabb tere nyílt az allegorikus értelmezéseknek. A burgundi költők műveit vizsgálva nem kevés helyen találkozunk Nagy Sándor emlíítésével, így Michault Taillevent balladáiban, köztük a Luxemburg 1443-as bevételéről, Jó Fülöp haditettéről szólóban:⁹²

*Honneur, loenge, grace et gloire
Soit donc aux bons, c'est leur acqueste,
Qui ont, sans leur conseil descloire,
Poursievy ceste noble queste
Car s'on voeult faire bonne enqueste
Partout ou droit d'armes regne a,
On ne vyt sy belle conqueste
Depuis qu'Alexandre regna.*⁹³

A következő három versszak elmeséli Trója bevételét, s igen lekicsinylően szól róla, hiszen tíz éven át ostromolták, s végül csak csellel tudták bevenni. A két ostrom összehasonlításában Fülöp tettét többre értékeli.

*Mais ainsy ne fu mye non
De Luxembourg, je vous affie,
Ains pour accroistre le hault nom
D'armes et de chevalerie
Fut prise sans cabuserie
Faisant le mestier et l'office
D'armes avecques l'industrie
A ce convenable et propice.*⁹⁴

Nagy Sándor tehát példa, míg görög elődei Fülöphöz képest senkik. A költő egy másik versre a *Le Songe de la Toison d'Or* (Az Aranygyapjú álma), allegorikus mű, az alvó költő látomása. Dame Bonne Renomé odahívja trónjához a feddhetetlen lovagokat. Odaülnek az asztalhoz, s a költő a címerük alapján ismeri fel őket:

*Sy vous nommeray, c'est raisons,
Les haulx hommes d'ordre sans cloistre.
D'ordre furent ils voirement
Et chascun de sienne chief,
Car Gedeon premierement
Qui bien mena son ordre a chief,
Roy Alexandre de rechief
Lequel fu tant large donneur
Artus, Charles, tous furent, brief,
Ce jour a la table honneur.*⁹⁵

⁹² Un poète bourguignon du XVe siècle. Michault Taillevent. Kiadta Robert Deschaux. Genf, Droz, 1975.

⁹³ vv. 493-500. „Tisztesség, dicséret, kegyelem és dicsőség / a jóknak, ez jutalmuk, / akik nem feladva tervüket / e nemes vállalkozást folytatták, / hisz ha nagyon keresünk / mindenütt, ahol a hadijog az úr / sem találunk ily szép hódítást, / mióta Nagy Sándor uralkodott.”

⁹⁴ vv. 525-532. „De nem így volt / Luxemburggal, esküszöm, / Hanem hogy növeljék nagy hírét / a fegyvernek és a lovagságnak, / csel nélkül vették be / azt a mesterséget és feladatot úgy / a fegyverekkel, mely munka / erre megfelel és illendő.”

⁹⁵ vv. 463-473. „Felsorolom itt, van okom, / a nagy emberket rendben. / Rendben voltak valóban, és mindegyik sajátja vezére, Hisz Gedeon elsőként, / aki élre vezette rendjét [az Aranygyapjúét], Sándor

Nagy Sándor csak egyike a megjelenteknek, de a legelőkelőbb helyet foglalja el Gedeon, az Aranygyapjú legendás hőse után. Kiemelt tulajdonsága itt is a nagylelkűség. Michault költeményében megjelenik Priamosz király és Trója az említett helyen kívül, de a hasonlatok és metaforák nem kapcsolódnak a vizsgált toposzokhoz.⁹⁶

A költőként és krónikásként egyaránt jelentős Georges Chastelain történeti műveiben nem határtalanul franciaellenes. *Complainte d'Hector* című költeményében Christine de Pizan *Épithre d'Othéa* című versét (ez több példányban létezett a hercegi könyvtárban) imitálja. A vers prologusa szerint Chastelain egy régi történetet fog elmesélni, Hektór halálát, „si vilement et a honte inférce, et par main noble et procurée”.⁹⁷ Az allegorikus költemény keret-története szerint Nagy Sándor hódító útján Kis-Ázsiába érve meglátogatta Trója romjait, Hektór és Akhilleusz sírját. Elolvasta sírfeliratukat is, mely Akhilleuszt a sashoz, tigrishoz és oroszlánhoz hasonlította. Minthogy a görög legyőzte Hektórt, Nagy Sándor kettejük közül őt ítéli nagyobbnak. Ezután Hektór arra kéri a világ uralkodóit, és elsősorban Nagy Sándort, hogy Akhilleuszt dicsérve ne kisebbsék az ő érdemeit. Megpróbálja meggyőzni Nagy Sándort, hogy nem egyenlő harcban ölte meg őt ellenfele: „Achiles le tua par agnet et non par vaillance”.⁹⁸ Nagy Sándor erre először is leszögezi, hogy ő nagyobb hódító Hektórnál, hiszen egész tartományokat foglalt el, míg az csak görögök halomra ölésével foglalkozott. Azután bocsánatot kér, nem akarta Hektórt lebecsülni, csak az ő megölésének dicsőségét is a maga számára kívánta, hisz tudhatja „par vue et par histoire Qu'en tout mon temps j'ai quis gloire sur gloire”.⁹⁹ Hektór Akhilleuszt ugyanolyan orvgyilkosnak tartja, mint Antipatert, aki megmérgezte Nagy Sándort. Ezután Akhilleuszt idézik maguk elé, hogy adjon tetteire magyarázatot, és kérjen bocsánatot Hektórtól. Nagy Sándor így bízta: „Procure ton pardon; en offrant honneur la ou tu as inféré vilonnie. Certes, en ce faisant, tu acquerras gloire et vaincras ton ennemy, et qui plus est, tu mettras fin éternelle a un débat ja trop longuement duré entre vous deux”.¹⁰⁰ Akhilleusz válasza: „Certes, Alixandre, bon fait a gloire, que au germain de Jason, Achilles, moult poise la mort du Troyen, combien qu'entre les siens et les miens, oncques n'y eut guaires d'amour...”¹⁰¹ Azután a kiválók törvényszéke előtt a Patroklosz halála felett érzett fájdalomra hivatkozik, s a dühre, mely elvakította. Hektór megbocsát, a szerző pedig egyszerű tanulsággal zárja művét: az eset például szolgálhat.

A verset Chastelain kiadója kommentárjában VII. Károly és Jó Fülöp megbékélésének allegóriájaként értelmezi.¹⁰² Szerinte a versben Jó Fülöp lenne Hektór, s apja meggyilkolását bocsátaná meg a francia királynak. Az eddig felvázoltakba azonban nem illik bele ez a kép. Ráadásul Nagy Sándor személyét nem azonosítja be, s az analógia azért is sántít, mert inkább Félélemnélküli János szerepelhetne az orvul meggyilkolt Hektór szerepében. Ráadásul Akhilleusztól azt tudjuk meg, hogy a trójai származású Jázon rokona, s ezért is fáj neki

király utána / Ki oly bőkezű volt / Arthur, Nagy Károly, mind ott voltak, röviden, / E napon, a dicsőség asztalánál.”

⁹⁶ A város egy hasonlatban szerepel, mint gyönyörű otthon. Priamosz megjelenése sem hangsúlyosabb ennél, a Prise de Luxembourg egy helyén; ennek kapcsán csak azt érdemes megjegyeznünk, hogy nevét Priant alakban írja Michault, s a rímhelyzetben feltárja a motivációt v. 245.: „Lampheto Thebes craventa / En l'ayde du roy Priant / Pour ce qui l'en ala priant” Párizs és Héléna szerelme is megjelenik, de csupán szerelmi toposzként.

⁹⁷ Chastelain, Georges: Œuvres complètes. Vol. V., 168.: „oly hitványul és szegénytelenen, és egy nemes kéz által” (a továbbiakban: Chastelain)

⁹⁸ Chastelain 179. „Akhilleusz csalárdsággal ölte meg és nem vitézséggel.”

⁹⁹ Chastelain 181. „Látva, s a történelemből, hogy mindig egyre több dicsőséget hajszoltam.”

¹⁰⁰ Chastelain 194. „Bocsáss meg, dicsőséget kínálva ott, ahol hitványsággal éltél. Bizonyos, hogy így dicsőséget szerzel és legyőzöd az ellenséged, s ami több, véget vész egy vitának, mely túl soká tartott köztetek.”

¹⁰¹ Chastelain 194. „Igaz, Sándor, a dicsőség tisztelete mián, hogy Iaszón unokatestvérének, Akhilleusznak fáj a Trójai halála, noha az övéi s enyéim között alig is volt bármi szeretet...”

¹⁰² Chastelain 194.

Hektór halála. A bocsánatkéréssel pedig Nagy Sándor szerint mégiscsak Akhilleusz marad a győztes kettejük kiválóságának összevetésében. Valószínűbb, hogy Nagy Sándor szerepét itt Jó Fülöp játssza, s itt ő az, aki békét próbál teremteni a francia és az angol király között. Hivatalos címzései között egyébként szerepelt a „béke fenntartója” is.¹⁰³

A *Lyon rampant*¹⁰⁴ Merész Károlyt dicsőíti, a refrénben úgy, mint „Second Hector et derrein Alexandre” (Második Hektór és utolsó Nagy Sándor). Itt tehát egyszerre szerepel a két illusztris előd, mint akiknek képességei Károlyban egyesülnek. Abban a páros próza elógiumban, melyet az elhunyt Jó Fülöp, illetve utóda, Merész Károly dicsőségére szerzett, Chastelain Károlyt hasonlítja Hektórhoz: „estoit fier et de haut courage: asscur de péril, sans peur et sans hide; et si onques Hector fut vaillant devant Troyes cestuy l'estoit autant.”¹⁰⁵ Semmilyen narratív elem nem indokolta, hogy Hektórt válassza hasonlítóknak. Mindez biztosan összecsapoztatható azzal a képpel, amit Chastelain a francia király és a burgundi herceg viszályáról alakított ki a maga számára. VII. Károly francia király morálját esetleg elítéli, XI. Lajosét úgyszintén, de ők a legitim uralkodók.¹⁰⁶

Jean Molinet költeményeiben több régmúlt hőshöz hasonlítja Merész Károlyt. Hektór, Nagy Sándor, Arthur, Nagy Károly és Héraklész szerepelnek a névsorban.¹⁰⁷ A *Complainte de Grace* keresztes hadjárata felhívó költemény. Itt Nagy Sándor egy *Ubi sunt*-metaforában bukkan fel, a többi görög hős és isten közt, akik már nem segíthetnek a Görög honnak. Egy másik verse, a *Trosne d'honneur* Jó Fülöp halála után készült, s őt siratja. Az ő halálánál nincs nagyobb veszteség:

*Ne plorés plus pour l'exil des Troiens,
Laissons Priam et le pleur Heccuba;
Passons Hector et les Assiriens;
Laissons aussy les Macedoniens
Et leur bon roy que venin succumba*¹⁰⁸

Hogy a Dicsőség Trónjára feljusson, Fülöpnek kilenc égen kell átverekednie magát. Mindegyiknél egy-egy antik hős, a kilenc kiváló valamelyike fogadja, egész a nyolcadikig. Sámson itt kimarad a felsorolásból, mert egy korábbi hasonlatban már szerepelt. Nagy Sándoré a negyedik ég, minthogy Fülöp tulajdonságai közül a nevének negyedik betűjéhez tartozó L-betűs, a *Largesse* (Bőkezűség) leginkább benne van meg.¹⁰⁹ Hektór is jelen van, természetesen a második égben (*Hardiesse* – Merészség).

A *Le Temple de Mars* címmel írt verset Molinet Merész Károly és XI. Lajos harcának idején, mely arra buzdítja a keresztényeket, hogy ne háborúzzanak. „Ne resemlée Olopherne, Alixandre”.¹¹⁰ Talán egyenesen a két uralkodónak szól a figyelmeztetés.

Molinet többször nevezi oroszlánnak Merész Károlyt. Tudjuk, hogy címerpajzsát oroszlán díszítette, mely három fő tartományára utalt, s melyek címerében szintén szerepelt a ki-

¹⁰³ Több számára másolt mű prológusában emlegetik így.

¹⁰⁴ Chastelain, Georges: Oeuvres complètes. Vol. VII., 207-8.

¹⁰⁵ Chastelain, Georges: Oeuvres historiques. 509. „Büszke volt és bátor, magabiztos a veszélyben, a féltelen nélküli.” (a továbbiakban: Chastelain: Oeuvres historiques.)

¹⁰⁶ Chastelain: Oeuvres historiques. 596. Lásd: Exposition sur vèrité mal prise.

¹⁰⁷ Devaux, Jean: Jean Molinet. Indiciaire bourgignon. Paris, 1996. 201.

¹⁰⁸ vv. 129-133. „Ne sirjatok a trójaiak száműzetése miatt, / hagyjuk Priamoszt és Hekuba könnyeit, / fedljük Hektórt és az asszírokat, / s szintén hagyjuk a macedónokat / és jó királyukat, akit méreg veszejtett el.”

¹⁰⁹ Molinet: Les Faictz et les Dictz. Noël Dupire (Ed.). Paris, F. Didot, 1936-9. vol. I., 50-51. (a továbbiakban: Molinet)

¹¹⁰ Molinet 75., v. 291. „Ne hasonlítsatok Holofernéhez, Nagy Sándorra.”

rályi állat. Megemlíthetjük még, hogy Nagy Sándort is oroszlanos címmel (vörös alapon arany) ábrázolta a középkori ikonográfiai hagyomány.¹¹¹

Olivier de la Marche szintén ír Nagy Sándorról, prózában. Ő már Habsburg Fülöp főhercegnek, Merész Károly unokájának ajánlja krónikáját, de a burgundi mesterek közé sorolható. Három példaképe van a történetírásban, akiket műve prologusában nevez meg. Amikor saját durva nyelvezetét becsméri, George Chastelain-ét irigyli, Vasque de Lucène-től „la clergie, la memoire ou l'entendement” képességeit, s azt is ekképp sajnálja, hogy „ne m'a Dieu donné l'influence de rethorique si prompte et tant experte, comme à maistre Jean Molinet.”¹¹² Nagy Sándor akkor bukkan fel, amikor Fülöp ükapja, Portugáliai János származása kerül szóba. Ő természetes fia volt Péter királynak, s ezt meg kellett magyarázni. Olivier de la Marche felsorolja az összes kiváló, noha hasonló származású személyiséget. Bibliai példákkal kezd, s ha ez nem lenne elég, pogányokkal folytatja a sort. Közülük az első Nagy Sándor. „Je commenceray au grant Alixandre, pour ce que aucuns dient qu'il fut filz de Nabusardam l'enchanteur. Mais la sainte escripture, saint Augustin et autres, parlans de lui, le nomment filz de Phelippe, Roy de Macedoine; pourquoy je parleroy plus que je ne doy de le nommer bastard, combien que luy mesmes se nomme en ung pas filz de Jupiter.”¹¹³ Láthatjuk, hogy az érvelés teljes egészében Vasco élettrajzát, gondolatmenetét követi, Nagy Sándor nem fattyú, Olivier mégsem tekint el szerepeltetésétől. Ezután antik hőrosok, istennek és hősök sora következik, majd keresztény hősök, mint Roland, Arthur, vagy Godefroy de Bouillon. A felsorolás egy oldalvágással végződik: „Et pour clore mes allegations plus peremptoirement, lisez le commencement de la lignie Charles Martel qui fut Roy de France.”¹¹⁴ Ez a Habsburg-párti burgundi nemes tanácsa.

Olivier de la Marche a trójai származást is elmeséli, de kicsit másképp, mint a franciák szokták. A régi krónikákban úgy találja, hogy Ausztria régen királyság volt, és a Trójából menekülők közül néhányan odaköltöztek egy „száműzött herceg, Priamosz trójai király unokatestvére” vezetésével. Elfoglalták az országot, s aztán az említett herceg, akit szintén Priamnak hívtak, Ausztria királyaként uralkodott. Olivier előadja, hogy Francio, Hector fia Trójából abba az országba érkezett, amit ma, talán róla, France-nak neveznek. „Après la mort duquel, et de sa descende par lignie, c'est assavoir de Francio, la terre demoura sans seigneur, et estoit en celluy temps petitement dueite et apprinse en l'art de guerre et [en] la discipline de chevalerie.”¹¹⁵ Kénytelenek voltak Ausztria királyához fordulni uralkodóért, aki seregnyi fia közül az egyik kiválót, de semmiképp sem a legidősebbet, Marchomire-t rendelkezésükre bocsátotta.

Olivier célja egyértelmű. Egyrészt az osztrák ház ősiségét bizonyítja, másrészt a francia dinasztiát megszakítja, és egy „sokadszülött” osztrák herceggel folytatja a leszármazást. A genealogikus politika mesterremekével van dolgunk, amely jól alátámasztja az Olivier de la

¹¹¹ Láttam példát Vasque de Lucène Curtius Rufus-fordításának egy példányában sárkányra is, de ez csak kivételként említhető.

¹¹² Olivier de la Marche: Mémoires I. 14 „a tudósság, az emlékezet avagy az értelem” ... „Isten nem adta nekem a rétorika oly igen hozzáértő és teljes hatását, mint Jehan Molinet mesternek” (a továbbiakban: Olivier)

¹¹³ Olivier 110. „Nagy Sándoron kezdem, mert néhányan azt mondják, hogy a varázsló Nabusardam fia volt. De a Szentírás, Szent Ágoston és mások, mint Fülöp makedón király fiáról beszélnek róla; ezért többet mondanék mint kellene, ha őt is fattyúnak nevezném, jóllehet maga is Jupiter fiának hívja magát egy helyütt.”

¹¹⁴ Olivier 114. „S hogy fejtegetéseimet röviden lezárjam, olvassátok csak el a francia királyi méltóságot viselő Martell Károly nemzetségének eredetét.”

¹¹⁵ Olivier 20. „Akinék (Franciónak) és leszármazottainak halála után a föld király nélkül maradt, és ebben az időben kevésbé volt járatos és tanult a hareművészetben és a lovagi gyakorlatokban.

Marche művének ideologizáltságáról mondottakat. A burgundiak genealógiájában még kevésbé, egészen Héraklészig megy vissza.¹¹⁶

Antitus, aki állt burgundi szolgálatban is, de 1499-ben már Aymon de Monfalcon lausanne-i érseket szolgálja, két versben említi Nagy Sándort, s ezek egyike érdekes szempontunkból. A *Le Portail du Temple de Bocace*, George Chastelain *Temple de Bocace*-át imitálja, ami viszont Boccaccio *De casibus virorum illustrium*-át. Chastelain 1464-ben írta versét. Antitusnál már szerepel a halott hősök között Merész Károly is, tehát ő 1477 után készítette művét. Ezt a részt elsősorban Jean Molinet 1486-os, már idézett *La Trosne d'honneur*-je alapján írja. Lo's de Monfalcon után egész sereg uralkodót lát elvonulni. Az első köztük „Charles, duc de Borgoigne, le Hardy Conquerant, exposant comme Fortune decevable, après plusieurs haultes et glorieuses entreprises, Pavait conduit a fin obscure”.¹¹⁷ „Le lyon suïs, le Hardy Conquerant...” kezdi három strófás monológiát az elhunyt. Eztán rövid prózában Antitus előadja a sírfeliratát, feltehetően Molinet nyomán. Utána a sírra mutatva szóval meg újra versben:

*Cy gist et dort le Hardy Conquerant,
Le Champion grant triumphe querant [...]
Cy gist et dort le second Alexandre
Qui aux mieulx subit tomber en cendre,
Que de ployer son tres haultain vouloir,
Qui ne volut a traictié condescendre,
Dont en la fin y le convint doloir.*¹¹⁸

Antitus versében több érdekes motívumra is akadunk. Feltehetően Molinet-től származik az oroszlán-metaphora. Azután második Alexandroszként aposztrofálja Károlyt, mert inkább elveszett, minthogy meghajlítsa akaratát, és megegyezésre adja fejét. A rendíthetetlen macacsság és kitartás lesz a metafora alapja, s az oroszlános kép is segíthette ennek felállítását.

11. Találkozunk olyan művekkel is, melyek inkább negatívan ítélik meg a hőst. Az a *Comparatio*, melyben Giovanni Aurispa Lukianosz tizenkettedik *Halálról szóló dialógusa* nyomán Hannibált és Nagy Sándort vetette össze, több példányban szerepelt a könyvtárban.¹¹⁹ Aurispa nem egyszerűen lefordította, hanem átdolgozta a traktátust, és abban Minos a két vitázó hős közül Nagy Sándor helyett a közbeszóló harmadikat, Scipiót hirdeti ki győztesként.¹²⁰ Jean Miélot 1449-ben már burgundi szolgálatban fordította le franciára a művet, s ez a fordítás volt meg a hercegi könyvtárban.¹²¹ Miélot Aurispát követi (a görög változatot nem ismerhette), és a dolgozat elé illesztett hosszú prológusban megmagyarázza, miért Scipiót az elsőbbség: mert a *chose publique*, a köz ügyei érdekelték, nem saját, hívságos dicsősége. Vanderjagt szerint ez Jó Fülöp politikai ideológiájának felelt meg, s ő ezt az

¹¹⁶ Lemaire 195. passim.

¹¹⁷ Antitus: Poésies. Manuella Python (Ed.). Genf, Droz, 1992. 63. (a továbbiakban: Antitus) „Károly burgundi herceg, a Merész Hódító, akit csalóka szerencse számos magas és dicsőséges vállalkozás után homályos végre juttatott.”

¹¹⁸ Antitus 65. „Itt nyugszik s alszik a Merész Hódító, / A Bajnok, a nagydiadal hajtó [...] / Itt nyugszik s alszik a második Alexandrosz, / Aki inkább akart porrá lenni, / Mint magas akaratát meggömbíteni, / Aki nem akart lealacsonyodni a megegyezésig, / Amit végül bánni lett kénytelen.”

¹¹⁹ Ross, D. J. A.: Les Trois Grands, a humanist historical tract of the fifteenth century. *Classica et Mediaevalia*, 27. 1966. 375-396., 381. Lukianosz dialógusa magyarul: Lukianosz: Istenek. Halottak. Hetérák. Fordította János István. Budapest, 1958.

¹²⁰ Cannon Willard, Charity: The Concept of True Nobility at the Burgundian Court. *Studies in the Renaissance*, 14. 1967. 33-48., 38.

¹²¹ A traktátust kiadta Aric Johan Vanderjagt: Qui sa vertu anoblissent. The Concept of noblesse and chose publique in Burgundian Political Thought. Groningen, Jean Miélot and Co., é. n., 163-180. (a továbbiakban: Vanderjagt)

egyetlen példát idézi a burgundi irodalomból, ahol Nagy Sándort negatívan értékelik.¹²² Lukianosz traktátusának témája különben egyszerűen csak a hadi crenyek összevetése volt. Mielőtt egy másik művében, *Troïne d'honneur* című költeményében a három ókori kiválóságot: Hektort, Nagy Sándort és Julius Caesart szerepelteti.¹²³

12. Csupán kontrasztként, egy-egy példán keresztül érdemes bemutatni, hogy más görög hősök milyen elbírálás alá estek Burgundiában, és hogy Nagy Sándornak milyen sors jutott a kor francia udvari irodalmában.

A Trója ellen harcoló görögök közül a Trója első két elpusztítását magára vállaló Héraklész kapott fontos szerepet a burgundi irodalomban, illetve Jázon, aki segítségére volt a második alkalommal. Jázon szerepe és az Aranygyapjú históriája a burgundi mitológiában kiválóan feldolgozott téma. Héraklészről eddig talán kevesebb szó esett, pedig kettejük sorsa hasonló a burgundi udvarban. A *Banquet du Faisan*-on Jázonról szóló színdarabot játszottak, s a termet Héraklész életével díszítették, egy 1468-as ünnepségen pedig éppen fordítva. Láttunk verseket, melyekben Héraklész lett hasonló a hercegek valamelyikéhez. S persze a kilenc kiváló egyikeként is szerepelt a görög hős.¹²⁴

Raoul Lefèvre két művet készített Jó Fülöp megrendelésére.¹²⁵ 1460 körül az *Histoire de Jason*-t, 1464 táján a *Recueil des Histoires de Troyes*-t. Az első az Aranygyapjas-rend nagyobb dicsőségére készült, a második, Raoul tervei szerint, Trója négy lerombolását írta volna meg. Csak az első két rész készült el belőle, Héraklész tettei, de ez is hatalmas sikert aratott. Merész Károly és Yorki Margit mennyegzőjén, melyről már szóltunk, Raoul könyve alapján adták elő tizenkét jelenetben Héraklész munkáit. 25 kéziratát ismerjük a szövegnek. Hamarosan angolra is lefordították, s már az 1470-es években kinyomtatták.

Marc Aeschbach tanulmányában feltárta a mű forrásait és szerkesztésének szakaszait. A fő forrás Boccacciótól a *Genealogie deorum gentilium libri*. Ezt Raoul teljesen átszerkesztette, és ezen kívül a spanyol Lomarte *Sumas de historia troyana* című művéből vett át részleteket. Néhány fő forrásból dolgozik csak, de az utalásokat kifejti, explicitebbé teszi, és más eseményláncot állít fel. Az elbeszélés menetében egyre jobban eltávolodik a forrásoktól, egyénibbé lesz. A prologusban így írja le a mű vázlatát: „Ou premier livre je traitteray de Saturne et de Jupiter, de l'advenement de Troyes et de la premiere destruction de Troyes. Ou second je traitteray de la second destruction qui fu faite pour Jason et sy y adjousteray les fais d'Hercules. Ou tiers je traitteray de la III.e destruction qui fu faite pour le ravissement de la belle Hellaine. Et ou quart je descriroy la quarte destruction qui fu faite par Fimbria, consul rommain, au temps de la contencion qui fu a Rome entre Marius et Scilla. Et y adjousteray la naisance de Paris et ses adventures de jeunesse, la naissance de Ulixés et ses anciens perilz de mer, et les genealogies de la plus part de ceulz qui Troyes perdirent durant le regne du roy Priant”.¹²⁶

¹²² Vanderjagt 22.

¹²³ Gallet-Guerne XIX. Az ilyen összevetéseknek különben nagy hagyománya volt, Pier Candido Decembri Nagy Sándor és Julius Caesar tulajdonságait vetette össze. Ez elég evidens választás volt, hiszen Plutarkhosznál is ők voltak párhuzamba állítva. Lásd Bossuat 216.

¹²⁴ Jellemző az is, hogy Jean Wauquelin Nagy Sándor-regényében egy helyen leírja a király sátrát, amit Héraklész életéből vett jelenetek díszítettek.

¹²⁵ Aeschbach nyomán az egész bevezetés: Lefèvre, Raoul: Le recueil des histoires de Troyes. Marc Aeschbach (Ed.). Bern – Frankfurt am Main – New York – Paris, 1987. (a továbbiakban: Aeschbach)

¹²⁶ Aeschbach 125. „Az első könyvben Saturnusról és Jupiterről szölok, Trója létrejöttéről és első lerombolásáról. A másodikban leírom a második lerombolást, ami Jázon műve, és hozzáteszem Héraklész tetteit. A harmadikban a harmadik lerombolást írom meg, amelynek oka Heléna elrablása volt. És a negyedikben leírom a negyedik lerombolást, melyet Fimbria római konzul követett el, Marius és Sulla [Scilla a kéziratban, játék vagy tévedés, nyilván Szküllaival keveredik a név] római viszálykodásának idejében. És hozzáteszem Paris születését és ifjúkori kalandjait, Odüsszeusz születését és tengeri hányattatásait, és a legtöbb trójai genealógiáját, akik Priamosz uralkodása idején Tróját elveszejtették.”

A negyedik lerombolást egyetlen epikus mű sem dolgozta fel, Titus Liviusnál azonban egy utalás, innen veszi Raoul az ötletet. Végül ő sem készítette el, ahogyan a nagy trójai háborút sem írta meg. A mű kézírataiban többször Guido delle Colonna Trója-regényét találjuk az első két kötethez csapva, de csak az 1467 utániakban. Ennek alapján teszi a szerző halálát Aeschbach 1467-re. Pedig gondolhatna arra is, hogy talán a megrendelő, Fülöp herceg halála változtatott az eredeti koncepción. Köztudott, hogy Guido munkája protrójai, ami nem illeszkedik Raoul látásmódjához, legalábbis az első két könyv tanúbizonysága szerint. Az első két rombolás történetét Boccaccio mitológiájában találja meg. A prológosban foglaltakhoz képest a szerzői koncepció változott a mű írása folyamán. A második lerombolás során Jázon helyett Héraklész lett a főszereplő, és a mű második része valójában az ő gesztája. Ez adhatott alapot Marc-René Jung sokat idézett, de meg nem magyarázott megállapításának, miszerint Héraklész mítosza a század második felében megelőzte fontosságban Jázont. A mű – ahogy arra már utaltunk – Trója négy lerombolását akarta elmesélni. Ezt egyrészt a már említett úrköltés, a mindent tudás vágya magyarázza, másrészt, ha feltevésünk igaz, a genealogikus síkra vetített politikai ellentét Jó Fülöp és a francia király közt. Ennek a majdnem fordításnak is vannak motivált részei, melyek Aeschbach kutatásai szerint nem a két fő forrásból származnak: néhány állambölcséleti fejtegetés Arisztotelész politikája alapján, és ami ennél fontosabb, a hőrosz tanulmányainak leírása, tudásvágya és kiváló intellektuális képességeinek bemutatása. Ez a kor lovagi életrajzainak (Nagy Sándorét beleértve) alapvető motívuma. Aeschbach talál néhány olyan részletet is, melyek közvetlenül a korra és így allegorizálásra utalnak.¹²⁷ Titan ugyanúgy tiszteletlen apjával, mint Károly gróf; a pogányok többnejűsége tetszetett a nőfaló Fülöpnek; a párviadatok vágya; Héraklész könyvszeretete stb.

Még ezeknél is jellemzőbb azonban az a rész, amit Aeschbach nem vizsgál részletesen, pedig az nem volt benne Raoul modelljeiben. Ez a fontos betoldás Jupiternek a trójaiak elleni harcát írja le, amit a kiadó szerint a *matière de Troie* felduzzasztása érdekében talált ki Raoul, és csupán néhány utalásból táplálkozik. A 22-25. fejezetek Saturnus és Jupiter ellentétét írják le. Saturnus a trójaiakhoz fordul segítségért, igaz ügyére hivatkozik, s fia tiszteletlenségére. Ganimedez, aki segítségére siet, követet küld Jupiterhez. A követ figyelmezteti fiúi kötelességeire, és Jupiter igaz ügyére hivatkozva indokolja meg tetteit. „Je vous respons que j'ayme mon pere Saturne en tant qu'il est mon pere. Mais je vous dis d'autre part qu'il m'a plusieurs [fois] cuidié mettre a mort, soy monstrant mon mortel adversaire, non pas pere. Car tout pere naturellement ayme son filz, et selon ce regart je me garde de lui comme de mon ennemy.”¹²⁸ Itt az apának kijáró tisztelet és két generáció csatája kerül szóba. Ez azért lehet érdekes, mert 1464-ben, a regény megírásakor Jó Fülöp és Károly gróf éppen haragban voltak, ha nem is annyira, mint Saturnus és Jupiter.¹²⁹ A kortársak még egy további analógiát láthattak: két generáció összetűzött a francia királyi családban is, XI. Lajos mint trónörökös ezért töltött néhány évet nagybátyjánál Burgundiában 1456-tól.

13. A kor franciapárti irodalmából csupán egy biztosan ideologizált, politikai és genealogiai utalásokkal megterhelt műben vizsgálom Nagy Sándor és Hektór életrajzát.

Sebastien Mamerot Louis de Laval, gazdag franciapárti arisztokrata szolgálatában állt a 15. század közepétől. Mamerot ura parancsára az 1460-as években fog neki az *Histoire des neuf preux et des neuf preues* megírásának.¹³⁰

¹²⁷ Aeschbach 106-7.

¹²⁸ Aeschbach 106-7. „Azt felelem, hogy szeretem apámat, Saturnust, úgy, mint apámat. De másrésről azt mondom, hogy többször akart meggyilkolni, s így halálos ellenségemnek mutatkozott, nem apámnak. Mert minden apa természetesen szereti fiát, és ezt tekintve őrizkedem tőle mint ellenségemtől.”

¹²⁹ Erről a viszályról Georges Chastelain rajzolja a legteljesebb képet.

¹³⁰ Lásd Trachsler, Richard: Le seigneur et le clerc. Sébastien Mamerot et la naissance du dixième preux. Actes du ... (a továbbiakban: Trachsler), illetve Aeschbach. Ez a kilenc kiváló férfiú és hölgy életrajza. A toposz eredetét az egyik Nagy Sándor-regényhez, a Venjance d'Alixandre-hoz kapcsolják.

Mamerot bemutatása a legtöbb helyen szokványos. Minden fejezet egy hosszú genealógiai-kronológiai emlékeztetővel indul, mely segít elhelyezni az cseményeket. A toposzt annyiban kívánta megváltoztatni, hogy az angolok elleni felszabadító harc két nagy alakját, Bertrand du Guesclin-t és Jeanne d'Arcot is be akarta venni tizedikként a kiválók közé. Az első szerepeltetésétől – legalábbis az egyetlen fennmaradt kézirat¹³¹ tanúsága szerint – végül eltekintett, a második nagy rész pedig nem készült el. Du Guesclin szerepeltetését az indokolta volna, hogy Louis de Laval nagyanyja egy ideig, a hős katoná haláláig az ő felesége volt. Ehelyett a genealogikus szál helyett egy másik megoldást választott Mamerot a Laval család nagyobb dicsőségére: Arthur, a legkiválóbbként megrajzolt kiváló életrajzába illesztett egyet a patrónus Louis de Laval „kalandjaiból”. Leírja a csatát, melyet Genova kormányzójaként vívott 1461-ben. Az egyébként nem túl dicsőséges cseményeket a végsőkéig felnagyítja, s így magasztalja a megrendelőt.¹³²

Ahogy Jung írja, Hektór életrajzához Guido delle Colonna Mamerot fő forrása, de Benoît de Saint-Maurt is használja.¹³³ Guidót követi Hektór halálának leírásakor. A középkori hagyomány egy változata szerint Akhilleusz lesből döfte le Hektórt, míg az egy megölt görög király fejének levágásával foglalatoskodott. Ráadásul lándzsája „par le fondement”¹³⁴ hatolt volna a trójaiba, ami valahol elég kényelmetlen lehetett mint minden heroizmust nélkülöző, a kor embereit inkább nevetésre ingerlő halálnem a magát a dicső trójaitól származtató francia királyi dinasztiának. Christiane Raynaud ezzel magyarázza Hektór háttérbe szorítását a 13. századi francia genealogikus történetírásban.¹³⁵ Ezt a hagyományt közli Mamerot, de Guido tekintélyére hivatkozva határozottan elutasítja. Ez is a királyhűség egyik jele lehet.

Nagy Sándor életrajza a *Chronique dite de Baudouin d'Avesne*-re, az egyik legelterjedtebb középkori világtörténetre támaszkodik.¹³⁶ Ez egyébként Orosiust, Jusztinoszt, Curtius Rufust használja elsősorban, és csöppet sem fest pozitív képet a makedónról. Sándor életrajzát egy *Comparatio tres viri illustrissimi qui magni dicti sunt* című rövid traktátussal zárja.¹³⁷ Ez azt a három történelmi alakot szerepelteti, monológot adva a szájukba, akiket a középkorban a Nagy jelzővel különböztettek meg névrokonaiktól. Már említettük ezeknek az összehasonlításoknak a Plutarkhosz és Lukianosz nyomán kialakuló hagyományát. Mindhárom szereplő kiválóságával kérkedik, s a kronológiai sorrend a kiválóság rendjét is meghatározza. Nagy Sándor az első, őt Pompeius Magnus követi, aki csupán azzal van elfoglalva, hogy Nagy Sándort lebecsülje, majd Nagy Károly következik, aki messze felülmúlja mindkettejüket. Keresztény mivolta, egyetemalapítása, francia királyi méltósága, szentsége bizonyítják ezt.

A kis traktátust nem lehet pontosan datálni, de Ross felteszi, hogy kevéssel 1472 előtt keletkezhettek, ha Mamerot fontosnak találta belhelyezni a Louis de Laval számára készített luxuskéziratba.¹³⁸ Ez pontosan megfelelne XI. Lajos és Merész Károly elkeseredett harcai időszakának. Ha a burgundi herceg és Nagy Sándor közti analógiára látunk itt egy francia

¹³¹ Bécs, ÖNB., ms. 2577.

¹³² Trachsler 545 sqq.

¹³³ Jung, Marc-René: La Légende de Troie en France au moyen âge. *Romanica helvetica*, 114. Basel-Tübingen, Francke, 1996. 608. (a továbbiakban: Jung)

¹³⁴ Alfélén.

¹³⁵ Raynaud passim.

¹³⁶ Jung 609. Csak a fejezeteket vonja össze a kompilátor.

¹³⁷ Ross, D. J. A.: Les trois grands: A new MS and the Identity of the Author. *Medium Aevum*, 1981. 261-265., 263. (a továbbiakban: Ross) A műnek három másik kéziratát és egy nyomtatott változatát ismerjük. A kiadó, Ross annak alapján valószínűsíti Mamerot szerzőségét, hogy egy másik kézirat is Mamerot egy művével, a *Petit traictié intitulé des passages faiz olutre mer par les Roys de France et autres princes et seigneurs contre les Turqs et autres Sarrazins et Mores oultemarins-nel* egy kötetben szerepel.

¹³⁸ Ross 265.

reakciót, szinte választ Károly fennhíjázására, akkor a datálással nagyon is egyetérthetünk. XI. Lajos udvarában az irodalomnak nem volt olyan respektje, mint Burgundiában. De azt a feltevést megkockáztathatjuk, hogy egy franciapárti főnemes számára készült átideologizált mű másod-harmadlagos motivációja lehetett Nagy Sándor befektetése és Hektór tisztára mosása.

Összegzés

A burgundi udvarban a könyvgyűjtés és az új művek kompilálása a hercegi politika fontos részét alkotta. Ez a politika azonban Jó Fülöp hosszú és Merész Károly rövid uralkodása alatt nem maradt változatlan, noha a törekvés az önállósulásra állandó vezérmotívum maradt. A politikai váltások pedig az irodalmi művek tartalmát is megváltoztatták. Az angolokhoz, franciákhoz és a német-római császársághoz fűződő viszony nem volt mindvégig feszült, s a területi követelések és a dicső burgundi múlt emlegetése mellett, illetve ellenére néha jó viszonyban voltak a politikai ellenfelek. A burgundi udvarban készült regények tükörzhettek akár ilyen időszakot is. Persze egy mű megírása, aztán egy jó minőségű, esetleg igazi luxuskézirat elkészítése éveket vett igénybe, így szinte lehetetlen egy-egy politikai eseményhez kötni a megírás apropóját, de a Lacaze által annyit emlegetett lázadástól eltérő motívumokkal is találkozhatunk.¹³⁹

Sok filológus és történész jelezte a makedón világhódító kiemelt szerepét a 15. századi politikai célú burgundi irodalom hősei között. A dolgozat arra kereste a választ, hogy vajon a közhelyszerű, topikus említéseken kívül játszik-e valamilyen szerepet az ideológia rendszerében, s ha igen, milyet. Megállapíthatjuk, játszott, méghozzá jelentőset, és többnyire pozitívat. Igenlően válaszolhatunk arra a kérdésre is, hogy a paradoxonnal, miként lehet egyszerre példakép Nagy Sándor és Hektór, az ő ellentétes kötődésükkel tisztában voltak-e a kor írói: Georges Chastelain költeménye, a *Complainte d'Hector* egyértelmű bizonyíték. A Nagy Sándor felé forduló figyelmet indokolhatta éppen a franciákkal szembeni ideológiai harc erősödésével párhuzamosan a trójai származás legendájának háttérbeszorulása is, míg a trójaiak szereplése, láttuk, nem mindig a francia összetartozás tudatát erősítette; szolgálhatta a burgundiak nagyobb dicsőségét is, mint Jacques de Guise-nél és Olivier de la Marche-nál, vagy lehettek a szintén Burgundiához kötődő főhős ellenfelei, gondoljunk Raoul Lefèvre regényére.

Nagy Sándor nem pusztán példakép – a burgundi birodalom előképének hódítója, patronusa, amint azt Jean Wauquelin felfedezi. Szerepét a kor irodalmában ugyanúgy a politika irányváltásai szabályozták; az uralkodó kényc úgy emelhetette piedesztálra vagy ejthette a múlt nagy hadvezéreit, miképp udvaroncait.

Másrészről az irodalom is meghatározta a történelmet. Vasque de Lucène szándékában legalábbis ez rejtett; királytükrcével új politikai irányvonalat kívánt sugallni Merész Károly számára, s kormányzását a helyes útra terelni. Úgy tűnik, mindez csak szándék maradt, de meglehet, Merész Károly viselkedését mégis alakították olvasmányai. Talán ugyanúgy, mint Nagy Sándor Akhilleuszban, Tadeo Isidoro Cruz Martin Fierrobán látta megvalósulni sorsát, látta meg magát, úgy ő Nagy Sándorban, ahogy pár évszázaddal később XII. Károly svéd király is. A sorsát, ha nem is a végzetét.

¹³⁹ Például a *Chronique de Naples* (Trois fils de rois, Histoire royale) című regényben, mely a skót, francia és angol királyfiak közös akciójáról szól, melynek célja Nápoly felmentése a török ostrom alól. Itt éppen a békepropaganda-dominál.

SELÁF, LEVENTE

Alexander the Great and the Trojans in Burgundian literature

It is a long known fact that fifteenth-century Burgundian literature was highly ideologized. The collection of the Burgundian library as well as the subjects of the works recommended for the dukes were determined by dynastic policy. Alexander of Macedonia was the protagonist of several contemporary works mostly as the embodiment the virtues of audacity, heroism, and generosity. Like so many other ancient and mediaeval personifications of chivalric virtues, he was probably a model for Philip the Good and Charles the Bold.

The paper analyses in detail the outstanding role of Alexander the Great in Burgundian ideology, and inquires how the dukes of Burgundy, who came from the House of Valois, and were, therefore, descendants of the Trojans, could select Alexander the Great of Macedonia as their role model. The justification of the question is to be found in Georges Chastelain's poem, *Complainte d'Hector*.

A detailed analysis establishes what role the Trojan legends and/or Alexander the Great played for a century in indigenous Burgundian literature, and the paper collects a number of motives that demonstrate Charles the Bold's personal attraction to Alexander the Great, establish the probability of the former's admiration towards the latter, and indicate that Charles's actions were to some extent determined by his identification with Alexander. His death in the battle near Nancy was also the result of a heroic recklessness in imitation of ancient models. Alexander was only one of these models, but the most important one, even if sometimes, as in the Lucianian dialogue popularized by Jean Miélot, he was second to some other hero. The paper, as a contrast to Burgundian literature, introduces a "novel" from fifteenth-century France, with both Alexander the Great and Hector as protagonists; the author, Sébastien Mamerot, in accordance with French royal ideology, presents them in a light quite different from that employed by his Burgundian contemporaries.